

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ

PREZENČNÍ STUDIUM

2013–2016

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kateřina Horáková

**Propaganda v českých filmových pohádkách od roku 1950 do
roku 1960**

Praha 2016

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Jiří Šindar

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR

FULL-TIME STUDIES

2013-2016

BACHELOR THESIS

Kateřina Horáková

Propaganda in Czech film fairy tales from 1950 to 1960

Prague 2016

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

PhDr. Jiří Šindar

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Kateřina Horáková

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na propagandu v českých filmových pohádkách. Okrajově popisuje historický vývoj propagandy. Důkladněji se zaměřuje na komunistickou propagandu. Vysvětlí pojem pohádka a charakterizuje ji. Nastíní vývoj pohádek na území České republiky. Vyobrazuje prvky komunistické propagandy v českých pohádkách v průběhu padesátých a šedesátých let. Praktická část bakalářské práce se zabývá rozbořem vybraných pohádek zfilmovaných mezi roky 1950 až 1960.

Klíčová slova

Československá republika, film, komunistická propaganda, komismus, pohádky, propaganda

Annotation

This bachelor thesis focuses on the propaganda in Czech film fairy tales. Marginally describes the historical development of propaganda. Thoroughly focuses on communist propaganda. Explains the concept of a fairy tale and characterizes it. Outlines the development of fairy tales in the Czech Republic. Depicts elements of communist propaganda in Czech fairy tales during the fifties and sixties. The practical part deals with analysis selected tales filmed between 1950 and 1960.

Keywords

Communism, communist propaganda, Czechoslovak Republic, fairy tales, film, propaganda

Obsah

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1. VYMEZENÍ POJMU PROPAGANDA.....	9
2. HISTORICKÝ VÝVOJ PROPAGANDY	15
3. KOMUNISTICKÁ PROPAGANDA V ČECHÁCH	22
4. PROPAGANDA VE FILMU	26
5. PROPAGANDA V POHÁDKÁCH	29
5.1 VYMEZENÍ POJMU POHÁDKA	29
5.2 VÝVOJ POHÁDKY	32
5.3 KOMUNISTICKÁ PROPAGANDA V ČESKÝCH POHÁDKÁCH	36
PRAKTICKÁ ČÁST	38
6. ROZBOR VYBRANÝCH POHÁDEK	38
6.1 PYŠNÁ PRINCEZNA	38
6.2 PRINCEZNA SE ZLATOU HVĚZDOU	44
6.3 BYL JEDNOU JEDEN KRÁL	48
6.4 KOMPARACE POPISOVANÝCH POHÁDEK	52
ZÁVĚR	56
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	57
SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ A TABULEK	59

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se zabývám fenoménem propagandy ve vybraných filmových pohádkách vzniklých především v období 50. let s přesahem do let 60 a 70. Zároveň se bude snažit přiblížit komunistickou propagandu, která byla v tomto období velmi rozšířená a kterou bylo možné vidět prakticky všude. Od plakátů, přes tisk až po dětské pohádky. Poté více přiblíží propagandu v českých pohádkách natočených mezi roky 1950-1970.

Cílem mojí práce je v teoretické rovině přiblížit komunistickou propagandu a analyzovat do jaké míry a v jakých formách se konkrétně ve třech mnou vybraných pohádkách vyskytovala a provést jejich komparaci.

První kapitola se věnuje zejména vymezení pojmu propaganda. Co to propaganda je, jak vznikla, kdy vznikla a jak se rozvíjela. Jaké máme formy nebo co je důležité k úspěšné manipulaci s lidmi.

Druhá kapitola se zaměřuje na historii. Jak se propaganda vyvíjela. Jaké metody propagandy byly použity v určitém období dějin.

Třetí kapitola popisuje komunistickou propagandu v Čechách v období po nástupu komunistů k moci. Jaké taktiky manipulace byly používány v období První republiky, v průběhu první a druhé světové války až do okupace spojeneckými vojsky a do vpádu Sovětského svazu. Popisuje, jak propagandistická aktivita měnila dění a lidské myšlení v Čechách.

Čtvrtou kapitolou je nastíněna problematika propagandy ve filmu. Je zde vylíčeno, proč je propaganda ve filmu často a snadno používána. Poté se tato kapitola věnuje ideologii nacistické a komunistické, které si tento typ propagandy nejvíce osvojili.

Pátá kapitola se zabývá již samotnými pohádkami. Nejdříve je popsána pohádka jako žánr. Poté je v kapitole rozebrána stručná historie žánru pohádky. Přiblíží více metody pohádkové propagandy v komunistickém Československu. Popíše, co je možné ve filmových pohádkách považovat za propagandu.

V šesté kapitole jsou více rozebrány některé pohádky ze zkoumaného období. Podrobněji se zde věnuji filmovým pohádkám Pyšná princezna, Byl jednou jeden král a Princezna se zlatou hvězdou. Na závěr je provedena stručná komparace všech tří pohádek s důrazem na prvky komunistické propagandy.

TEORETICKÁ ČÁST

1. VYMEZENÍ POJMU PROPAGANDA

V odborné literatuře zabývající se propagandou se setkáváme s řadou definic tohoto pojmu. Definice se obsahem neliší. Jen se navzájem doplňují.

„Propaganda je umění lidí dělat to, co by nedělali, kdyby měli k dispozici všechny údaje o předmětu. (L. Frazer, Londýn, 1957)“¹

„Propaganda je úmyslná, systematická snaha formovat vnímání, manipulovat poznávání a řídit chování za účelem dosažení odezvy odpovídající požadovanému záměru propagandisty.“²

„Propaganda je úmyslné a systematické úsilí lidí vytvářet percepce, manipulovat myšlení a bezprostřední jednání s úmyslem dosáhnout takových reakcí, které jsou v souladu s požadovanými cíli propagandy. (V. Donnell, G. Jovet, New York, 1989)“³

Podle výše uvedených definic můžeme propagandu označit za snahu jedince či skupiny ovlivnit podvědomí většiny lidí. Přimět objekt propagandy aby souhlasil a podporoval ideje, které zastupuje propagandista. Používá různé druhy komunikace a zkreslování faktů, jen aby získal co nejvíce lidí na svoji stranu. Zmanipulovaný člověk nemá tušení o tom, že to čemu věří, nemusí být pravda. V případě dobře provedené propagandy si objekt propagandy ani nemusí uvědomit, že je manipulován a že je jeho mínění propagandou ovlivňováno. Propaganda je tedy spojována především

---

¹VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 5

² JOWETT, G., S., O'DONNELL V. *Propaganda and Persuasion*, 5.vyd. California: Thousand Oaks, ISBN 978-1-4129-7782-1, s. 17

³ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 5

s ovládním postojů a chování. Je proto používána zejména k dosažení politických cílů - ovlivňování mas elitami.

První zmínka o propagandě pochází ze 17. století. Slovo propaganda pochází z latiny a znamená rozhlašovat šířit a bylo spjaté s misijní činností církevní instituce Sacra Congregatio de Propaganda Fide tedy Kongregace pro šíření víry.⁴ Zde měla propaganda jiný obsah než je jí připisováno dnes.

Obrázek 1 Sacra Congregatio de Propaganda Fide

01. Congregatio Propaganda Fide ("Congregação para Propagação da Fé").

Zdroj: Congregatio Propaganda Fide, online, cit. 2014-02-23⁵

V propagandě, jak se vyvíjela na počátku 20. století, šlo nejprve o vztahy s veřejností, ovšem kvůli negativním vlivům po první světové válce došlo ke sloučení propagandy s Public relations. Jedna z prvních definic propagandy, vyřčená ještě před tím, než došlo k jejímu největšímu zformování totalitními režimy, je od otce pojmu

---

⁴ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 5-6.

⁵ *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* [online]. [cit. 2014-02-23]. Dostupné z: <http://pt.slideshare.net/adrianomariussibaumruck/congregatio-propaganda-fide>

Public Relations, Edwarda Louise Bernayse. Propaganda byla v jeho pojetí v podstatě totožná s Public Relations, ale zůstala vyčleněná jen pro politické účely.⁶

Propagandu dělíme na tři formy. Rozdělení je podle určité formy důvěryhodnosti a podle menší či větší míry morálky v ní. S pojmy bílá, šedá a černá propaganda přišel Jaquese Ellula. Toto rozdělení bylo důležité pro zjištění účelů propagandy a manipulace s lidmi.

- Účel bílé propagandy je jasný, není skryt. Většinou je to podpora státu, doma i zahraničí. Ne vždy je čistě bílá, ale to souvisí s propagandou samotnou. Vždy jsou jasně identifikované zdroje. Například Hlas Ameriky, který informoval východ o událostech za Studené války je považováno za bílou propagandu. Byla zde řečena nezkrácená fakta, ale tak aby každý pochopil, která strana je ta správná a která je špatná.⁷
- Šedá propaganda by měla více mást. Informace, které jsou podávány lidu, se pečlivě vybírají a třídí. Tvrzení se občas vyhýbá přímým odkazům na zdroj. Používá se velmi často ke zlepšení image firmy či politické strany nebo k očernění nepřítele.⁸ Jako příklad může zase sloužit Studená válka, při které Američané očerňovali východ a Sověti dělali to samé Američanům.⁹
- Černá propaganda je skrytá. Nejsou jasné cíle. Snaží se o úplné očernění nepřítele. Většinou není žádné označení informačních zdrojů. Tato forma propagandy záleží na důvěryhodnosti propagátora. Podle toho, jak podá svoji lež, jak pečlivě je zařadí do kulturního dění, jak moc se informuje o publiku a podá to tak, aby vše souhlasilo s jeho nepravdou. To vše je důležité pro úspěšnost propagátora.¹⁰

---

⁶ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 44.

⁷ Tamtéž, s. 32.

⁸ JOWETT, G., S., O'DONNELL V. *Propaganda and Persuasion*, 5.vyd. California: Thousand Oaks, ISBN 978-1-4129-7782-1, s. 17

⁹ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 32.

¹⁰ Tamtéž, s. 32.

„Předpokladem úspěšnosti propagandy a manipulace s lidmi prostřednictvím masmédií je:

- *Stanovení diferencované cílové skupiny, její velikosti, věku, vzdělání, popsání sociální skupiny, odhadnutí emoční citlivosti*
- *Popsání předmětu propagace*
- *Stanovení hlavního, případně doprovodných cílů*
- *Zajištění produkčních zdrojů, vypracování rozpočtu*
- *Stanovení realizátora propagační kampaně*
- *Fázovité působení: propagace zaváděcí, vrcholová, připomínková (udržovací)*
- *Plánovitost kampaně, stanovení rozsahu, intenzity a časového harmonogramu propagačního*
- *Volba mediálních prostředků k oslovení cílové skupiny (rozhlas, televize, plošná reklama, direct mailing podle aktualizovaného adresáře...)*
- *Vyvolání zájmu o cíl propagačního působení*
- *Prostřednictvím dostatečně silného podnětu (impulsu) vyvolání pozornosti*
- *Udržení pozornosti především opakováním sdělení (memorováním)*
- *Stupňování zájmu*
- *Po dosažení žádoucích reakcí cílové skupiny jejich využití: poukázáním na ně zveřejněním*
- *Formulace ústředního sdělení (reklamního sdělení), grafiky (loga)*
- *Volba účinných metod a nositelů propagace*
- *Průběžné měření zpětné vazby a její využívání ke -korekci průběhu kampaně.“¹¹*

Manipulaci s lidmi, tedy propagandu považujeme za druh komunikace. I ta musí dodržet určité zákonitosti, aby byla úspěšná. Například propagandistický proslov před masou lidí, kterou chceme získat na svoji stranu, by měl být emotivní, jednoduchý a založený na opakování některých informací. Celý proslov se musí přizpůsobit prostému

---

¹¹ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 19-20

lidu. Nepoužívat žádné složité výrazy, kterým by někdo nemusel rozumět. Měl by obsahovat i dobře zapamatovatelné slogany, které budou opakovány.¹²

Propaganda se obzvlášť po první světové válce začala více prolínat s politikou. Důležité je, kdo tímto zlem vládne. Ať už to byl samotný Adolf Hitler a jeho ministr propagandy Joseph Goebbels, či Josif Vissarionovič Stalin, důsledky propagandistické manipulace byly v tomto případě tragické.

„Propaganda v širokém významu

organizované, promyšlené, dlouhodobé rozšiřování, popularizování, šíření

⇓

čeho?

⇓

společenských idejí, doktrín, teorií, myšlenek, názorů, chování

⇓

proč?

⇓

aby lidé změnili své postoje, názory atd., nechali se přesvědčit ke konkrétnímu jednání

⇓

v zájmu koho?

⇓

*v zájmu mluvčího (jedince nebo kolektivu) nebo mluvčího a adresáta
propagandistického komunikátu*

⇓

jakým způsobem?

⇓

*zvláštním (pečlivým, selektivním) výběrem obsahu komunikátu, vytvořením jeho formy
(prostřednictvím příslušných jazykových a mimojazykových prostředků), použitím
různých přesvědčovacích metod (přímých i nepřímých, otevřených i skrytých, poctivých
i nepoctivých)*

---

¹² VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 17-20

Propaganda v úzkém významu

institucionalizovaná forma politické komunikace

vlastnosti

spočívá v kontrole toku informací, řízení veřejného mínění, ovládnutí (manipulaci chování lidí)

cíl

za účelem získání určitého prospěchu pro autora komunikátu ¹³

---

¹³ WRÓBEL, A. *Výchova a manipulace*, 1.vyd. Praha: IMPULS Publisher, 2008, přeložil Filip Koky, ISBN 978-83-7308-600-5, s. 17

2. HISTORICKÝ VÝVOJ PROPAGANDY

První velmi dobře zřetelná manipulace je patrná již u starověkých panovníků, kteří se přirovnávali k nadpozemským bohům. Panovník musel dokázat, že je v něčem více než ostatní, aby si získal pokoru a lidé ho následovali. Že má nadpřirozené schopnosti. Jako zástupce boha na zemi působil papež. Až teprve později se začala stávat církev největším představitelem boha. Začaly různé rituály, jak uctít boha. Posíláním obětí bohům, až přes různá shromáždění lidí v kostelech, kde byly masy přesvědčovány o moci hlavy církve. Velmi pečlivě se uchovávalo v církevním prostředí také umění číst a psát. Za zdmi chrámů se shromažďovaly informace, jak ovládat masy lidí. Právě označení propaganda vzniklo v církevní instituci Sacra Congregatio de Propaganda Fide, v překladu Kongregace pro šíření víry, která měla sloužit jako orgán zodpovědný za misijní činnost katolické církve a získávání nových následovníků. Kolegium kardinálů bylo založeno papežem Řehořem XV v roce 1622.¹⁴

„Počátky komunikace mezi lidmi jsou prakticky i začátkem snah o předávání prospěchářsky motivovaných informací“¹⁵ Důkazem této hypotézy jsou doložené kamenné desky, na kterých byly informace o výbojích Asyřanů z Mezopotámie. Ti v roce 701 před naším letopočtem obsadili čtyřicet izraelských měst. Když dorazili do Jeruzaléma, obyvatelé už byli na Asyřany připravení. Měli dobrého informátora, který jim donesl zpravodajství ještě před útokem Asyřanů. Jeruzalém Asyřané nedobyli, ale na deskách Asyřanů bylo znázorněno, jak Židy zahnali do Jeruzaléma a drželi je tam. Oproti tomu na deskách Židů bylo vítězoslavně popsáno, jak si Asyřané vylámali zuby na hradbách Jeruzalému. Na obou dvou stranách to velmi pomáhalo panovníkovi, který musel být vždy statný, chytrý, mocný a silný. Nic nezlepší dobré jméno panovníkovi

---

¹⁴ HONSOVÁ, K., *Propaganda představení fenoménu* [online]. [cit. 2013-05-16]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/propaganda-predstaveni-fenomenu/>

¹⁵ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 6

tak, jako těžká výhra nad obávaným protivníkem. „Nikdo je nepřemohl, jen náš vládce je ten jedinečný.“ Že byla v těchto sděleních lež, už nikdo dále vědět nepotřeboval.¹⁶

Dezinformace pomohla Chetitské armádě v roce 1286 před naším letopočtem. Kdy obdržel Egyptský panovník Ramesse II informaci, že Chetitská vojska jsou na týden cesty vzdálena. Ramesse, ale nevěděl, že to byla lež a vojsko je ukryto blízko města. I přes Ramessovu porážku se nechal vyobrazovat, jak pobíjí Chetitské vojsko.

Stejným činem bylo i Napoleonovo takzvané vítězství u Slavkova, které si nechal i vytesat do Vítězného oblouku v Paříži. I přesto, že u Slavkova byla jediná Napoleonova bitva, kde prohrál. Jeho lidé však věřili vládci a dobyvateli.

Ve středověku se úloha církve ještě více zvýšila a využití propagandy církví také. Důležitými propagandistickými metodami se staly různé příběhy o světcích, legendy se silným výchovným dopadem, které byly v latině. I to byl záměr, aby tomu lidé ještě více uvěřili a církev získala větší tajuplnost. Ve středověku většina věřících neuměla číst ani psát, natož aby mluvili latinou. V tomto období je silné použití propagandy také u křížových výprav. Záměrně byl vytvářen velmi špatný obraz nepřítel. Byl většinou popisován za nevěřícího a barbara, kterého je potřeba zničit.

V novověku byla propaganda ještě častějším jevem. Souviselo to i s vývojem medií. La Gazzete, francouzský týdeník vydávaný v Paříži kardinálem Richelieum, se považuje za první propagandisticky využívané periodikum na světě. V této době, v roce 1631 za vlády Ludvíka XIII, byla stále velká cenzura v tisku a tisk propagoval hlavně zájmy církve a panovníka, musel si kardinál Richelieu najít někoho, kdo by mu s jeho propagací pomohl. Zašel tedy za doktorem Renaudotem, který měl zkušenosti s propagací, protože pracoval v reklamní kanceláři a pomáhal lidem najít práci. Renaudot se přeorientoval z propagace na propagandu a začal vydávat noviny, které plně podporovaly ideologii kardinála Richelieua, který se nakonec stal strůjcem všeho, co se ve Francii dělo. Sám král Ludvík XIII do těchto novin přispíval. Vládcí okolních

---

¹⁶ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 6

zemí, do kterých se taktéž tisk dostal ho, zabavovali. Začala se psát propagandistická žurnalistika.¹⁷

V období třicetileté války bylo již plně využito tištěných médií. Všechny strany konfliktu se snažily budovat špatný obraz nepřítele nebo cenzurovat domácí tisk. O válečné situaci byla veřejnost mimo jiné informována pomocí krátkých letáků. Dá se říci, že to byl první válečný konflikt, který byl mediálně sledovaný.¹⁸

V letech 1853 – 1856 proběhla válka na Krymu mezi Ruskem, Francií a Velkou Británií. V tomto konfliktu bylo poprvé plnohodnotně použito jak telegrafu, tak i fotografií. Poprvé se také objevili váleční zpravodajci, kteří informovali veřejnost. Pro britskou vládu byl tento konflikt naprosto zbytečný, vláda jej proto potřebovala ospravedlnit. K tomuto účelu využila k propagandě media, aby vytvořila obraz hrdinů z britského vojska.¹⁹

První světová válka ještě umocnila rozmach a vývoj médií a s nimi spojený vzestup propagandy. Světová válka propukla roku 1914 mezi mocnostmi Dohody a Ústředními mocnostmi. V roce 1917 se na stranu dohody přidaly i USA. Za pouhých šest měsíců se podařilo obrátit americkému vládnímu výboru mínění Američanů. Američtí občané měli původně spíše pacifistické smýšlení, ale po propagandistickém tahu prezidenta Woodrowa Wilsona se z nich stali zarputilí odpůrci všeho německého. Právě tady byla použita černá propaganda. Tisk byl cenzurován a byl vytvářen strach z nepřítele. Ale na druhou stranu Američané dokazovali lidem, že to oni jsou ti mocní. Byly vytištěny letáky, které z jedné strany měly podpořit spojence a z druhé strany zastrašit nepřítele. Rusko se snažilo i přes velkou ngramotnost obyvatelstva a nedostatek papíru také využívat tisku k propagaci. Vydávaly se alespoň vojenské listy a

---

¹⁷ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 9.

¹⁸ TAYLOR, P. M. *Munitions of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era*, 3. vyd. Manchester: Manchester University Press, 2003, ISBN 0-7190-6767-7

¹⁹ HOMO, E. *Bitva Krymské války u Balaklavy*, [online]. [cit. 2013-04-23]. Dostupné z: www.rozhlas.cz/brno/avizoprogr/_zprava/138733

pro negramotnou část obyvatel byly na nádražích propagační nástěnky, tak zvané propagační listy.²⁰

První světová válka skončila 11. 11. 1918 kapitulací zemí trojspolku-Versaillská smlouva z 28. 6. 1919, ukončila mírová jednání. Dle smlouvy měli Němci zaplatit válečné reparační. Zároveň Německo přišlo o všechny kolonie a o 70 000 kilometrů čtverečných v příhraničních oblastech. Německá frontová vojska měla být odzbrojena a bylo nařízeno omezit počet branné moci. Poválečné Německo bylo zadlužené a ve velmi špatném stavu.

Obrázek 2 Adolf Hitler v přímých prezidentských volbách

Zdroj: Adolf Hitler v přímých prezidentských volbách, online, cit. 2012-11-23²¹

Poválečný stav Německa velice pomohl vůdci Nacionálně socialistické dělnické strany. Začal sjednocovat Německo. Nacistický tisk se stal základem mediální komunikace. V denním tisku se opakovaly věty jako například Německý týdeník v boji za pravdu nebo Židé jsou naše neštěstí. To vše přispívalo ke snaze společnosti vybudovat znovu velmocenské Německo. V listopadu 1923, po vzoru italského diktátora Mussoliniho, se Adolf Hitler, vůdce Nacionálně socialistické dělnické strany, pokusil o puč. Byl však neúspěšný. Hitler byl za tento čin vězněn. Čas strávený ve vězení využil pro sepsání propagandistické knihy č.1 – „bible nacismu“ Main Kampf. Využívá situace, která

²⁰ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 12.

²¹ *Adolf Hitler v přímých prezidentských volbách* [online]. [cit. 2012-11-23]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/adolf-hitler-v-primych-prezidentskych-volbach/>

v Německu po první světové válce vedla k hospodářskému kolapsu. Hitler sázel na heslo Německo nade všecko. Přičemž si určil dva jasné nepřátele, díky jimž se Německo do této situace dostalo - židy a komunisty. V roce 1930 měl již národní socialismus plnou podporu německého obyvatelstva. Před volbami v roce 1932 Hitler podnikl velké množství cest po celé zemi. Známé jsou jeho frázovitě a hlasitě projevy před masou lidí. Dokázal rozbouřit naprosto klidné obyvatelstvo. Dostal ho přesně tam, kam chtěl. Také proto se skupina jeho přívrženců stále zvětšovala a zároveň se jeho strana stala nejsilnější politickou stranou. Prezident Hindenburg, maršál z první světové války, ho v roce 1933 jmenoval kancléřem. Což ještě více podpořilo lid v tom, aby ho následovali a zároveň kupovali jeho knihu *Mein Kampf*, která byla vydána v roce 1925. Je to autobiografický svazek, který pojednává o světě skrze jeho ideologii, tedy nacismus. Poté, co vyhořel 30. ledna 1933 Říšský sněm, se Hitler plně ujmul krutovlády. Velice přitvrdil v protižidovské politice. Začaly se pálit knihy a zřizovaly se koncentrační tábory. Adolf Hitler stále navštěvoval velická města Německa, ve kterých přednášel své slavné projevy. Dalším perfektně naplánovaným propagandistickým tahem byly letní olympijské hry v roce 1936 v Berlíně. Zahájení her se účastnili představitelé zemí, kteří vůdci odpověděli na pozdrav zdviženou pravicí. Kult ohně se stal symbolem nacistických pochodů. Tímto symbolem dával vůdce najevo sílu svoji a zároveň masy příznivců, která stála za ním a byla ochotna ho doprovázet kamkoliv. 1. září 1939 napadli němečtí vojáci Polsko. Tímto aktem začala oficiálně druhá světová válka.²², která byla propagandisticky vysvětlována jako odplata Polákům za zinscenovaný převrat německé vysílačky v Horním Slezsku v Gliwicích.²³

Již v průběhu druhé světové války bylo zřejmé, že po porážení společného nepřítele – Německa, se začnou projevovat konflikty a rozpory mezi Sovětským Svazem a západními mocnostmi. Tento rozpor se krátce po konci druhé světové války vyvinul v konflikt, pro nějž se vžil pojem Studená válka. Studená válka označuje konflikt dvou odlišných ideologií, který probíhá bez použití zbraní. Jedním z hlavních

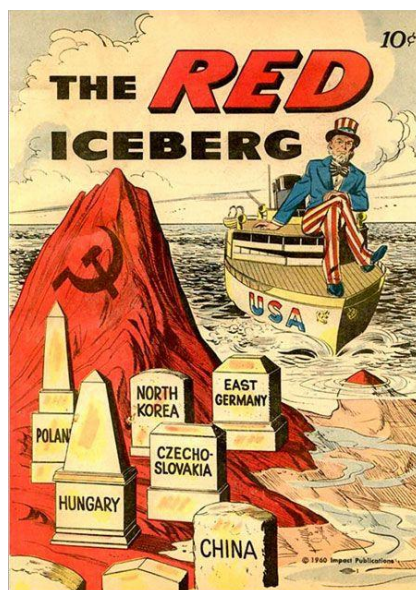
---

²² VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 32-35, 38-40

²³ NÁLEVKA, Vladimír. *Druhá světová válka*. 1.vyd. Praha : TRITON, 2014. ISBN 978-80-7387-669-2, s 256

nástrojů studené války je právě propaganda. Jak západní velmoci, tak SSSR využívaly propagandu ke vzájemnému zastrašování. Jejich ozbrojené síly byly velmi vyrovnané.

Obrázek 3 The red iceberg comic

Zdroj: The red iceberg comic, online²⁴

Propaganda se projevovala i v médiích například formou různých projevů politických představitelů obou znepřátelených táborů. Cílem bylo vzájemné zastrašování a odrazení ideologických nepřátel. Zejména ve východním bloku byly jak tisk, tak rozhlas či televize cenzurovány. Do medií byli dosazováni příznivci komunistického režimu. Naopak, pro režim nespolehliví pracovníci medií byli ze svých míst odstraňováni.

Po skončení studené války byla zrušena cenzura. Rozšířila se nová média, jako je internet. V dnešním zvýšeném vlivu médií je důležitá důvěryhodnost. Proto se v tisku, na internetu, v televizi, ale i na billboardech předhánějí různé značky a produkty o přízeň člověka. Média se snaží reflektovat realitu, ale každý dle zakázky politické či ekonomické. To co vidíme nebo slyšíme v médiích, si pak dále dotváříme dle našich představ. „Televize není stroj na produkování informací, nýbrž na reprodukci událostí. Cílem není vysvětlit nám nějakou situaci, nýbrž učinit z nás svědky nějaké příhody (nehody). K nevolnosti z politiky šířané „aférami“ a deflace ideologií se v poslední

---

²⁴ The red iceberg comic [online]. Dostupné z: learnit.st/users/336870/boards/44243-red-scare-dbg

*době přidala nedůvěra a odpor k novinářům a médiím. (Ramonet, Ignacio: Tyranie médií, Mladá fronta, Praha 2003)“.*²⁵

---

²⁵ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 71

3. KOMUNISTICKÁ PROPAGANDA V ČECHÁCH

Již po první světové válce se začala utvářet Komunistická strana v Československu. Vzniká z Československé sociálně demokratické strany dělnické.

Nejrozšířenějším prostředkem propagandy byl v první republice plakát. Ten dokázal oslovit masy lidí. Komunisté se snažili oslovit hlavně dělnickou třídu, která pro ně byla stěžejní. Většinou byl na takových plakátech zobrazován dělník s vlajkou Sovětského svazu. Důraz byl kladen i na třídní útlak, vzdor a vykořisťování.

Komunistická strana působila za druhé světové války ilegálně. Již za druhé republiky byla tato strana zakázána. Ilegálně se vydávalo Rudé právo.

Obrázek 4 Proticírkevní propaganda v době komunismu

Zdroj: Proticírkevní propaganda v době komunismu – pracovní list, online,
cit. 2014-07-31²⁶

26. května 1946 se konaly v Československu první parlamentní volby. Komunisté v nich získali 40% hlasů. Tímto činem se poprvé dostali do vlády

---

²⁶ *Proticírkevní propaganda v době komunismu – pracovní list* [oline]. [cit. 2014-07-31]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/proticirkevni-propaganda-v-dobe-komunismu-pracovni-list/>

Československé republiky. Začaly velké změny týkající se nejen médií a s nimi spojenou propagandou. Tyto změny se samozřejmě dotýkaly všech občanů Československé republiky. Periodický tisk nesměl být produktem podnikání. Kolaboranti s Němci neměli nárok na to vlastnit jakékoliv médium. Do redakcí byli dosazováni lidé, kteří sympatizovali s komunistickým režimem. Na kritiku KSČ v tiskovinách nekomunistických stran byl uplatňován Zákon na ochranu republiky z roku 1923 č. 50/1923 Sb. Dohled nad tím mělo Ministerstvo informací v čele s komunistickým ministrem Václavem Kopeckým. Byly používány různé metody, jak zastavit a odstranit komunistům nepohodlné tiskoviny, včetně nedostatku papíru. Po únoru 1948 měl rozhodující slovo, při řízení veškerého tisku a vydávání směrnic, tiskový odbor ÚV KSČ.²⁷

Komunisté mohli sledovat a schvalovat obsah z veškerého tisku. Kvůli přísné kontrole tisku, rozhlasu a později i televize se do Československa nedostávaly skoro žádné informace ze západní části světa. Vše bylo za takzvanou „železnou oponou“. Proti komunistickému informačnímu toku byla 1. května 1951 spuštěna rozhlasová stanice Svobodná Evropa. BBC vysílalo Hlas Ameriky. Všechny tyto stanice byly na území Československa rušeny. Zahraničí bylo informováno o úspěších východního bloku periodikem ORBIS. Vytvářel představu spokojené Československé socialistické republiky. Lidé zde byli popisováni, jako ti co si sami zvolili tuto diktaturu a že se tu žije stejně dobře jako v jakémkoli demokratickém státě. O dohled nad cenzurou tisku se staral od roku 1968 Český úřad pro tisk a informace.²⁸

V padesátých letech se odehrávala v Československé republice velká spousta politických procesů. Tyto procesy byly součástí likvidace nepohodlných osob. Mezi nejvýznamnější procesy patří proces s generálem Karlem Kutlvašem vedené proti generalitě a vysokým armádním důstojníkům. Boj proti účastníkům protifašistického odboje začala komunistická strana realizovat ihned po únoru 1948. Hlavním úkolem těchto procesů bylo očistit armádu od nepřátel režimu a důstojníků, kteří měli demokratický vzor v T. G. Masarykovi. Mezi další procesy patří například proces

---

²⁷ BROD, T. *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939 – 1948 Československá cesta do sovětského područí*, 1.vyd. Praha: Magnet-Press, 1991, ISBN 80-900751-1-8, s. 643

²⁸ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 59-61

s Rudolfem Slánským nebo Miladou Horákovou. Milada Horáková a její skupina byli obžalováni za tak zvané záškodnické spiknutí. Tyto procesy posloužil komunistickému vedení také k propagandě a zároveň jako vyhrůžka, co by se mohlo stát těm, kteří nebudou souhlasit s nastolenou politikou. Milada Horáková byla odsouzena k trestu smrti a 27. června 1950 v Pankrácké věznici popravena.²⁹

O tři roky později, v březnu 1953, umírá jak vůdce SSSR J. V. Stalin, tak Československý prezident K. Gottwald.³⁰ Ve druhé polovině šedesátých let se režim pozvolna uvolňoval. V tisku se objevovala polemika s oficiálním politickým kurzem. V literární tvorbě byly častěji vydávány detektivky, humoristická literatura, ale i vědeckofantastická a literatura faktu. Tisk více odhaloval zločiny, které komunisté způsobili. Tím, že se uvolnilo politické napětí a zároveň se v některých z periodik projevoval nesouhlas s Moskvou a s režimem byli i lidé uvolněnější vůči vyjadřování se o politice, která byla v Československu stanovená. Nakonec se i komunistická strana začala hlásit socialismu s lidskou tváří. V roce 1968 byla zrušena cenzura, zároveň započala hospodářská reforma. Lidé postupně začali doufat v lepší budoucnost Československa.³¹

21. srpna 1968 obsadilo pět armád států Varšavské smlouvy Československou socialistickou republiku. Záminka byla taková, že Československo potřebovalo internacionální pomoc. Poté co se rozhlasové vysílání dostalo pod kontrolu představitelů „pevné linie“, začalo rozhlasové i televizní vysílání působit propagandisticky. Vysílání uklidňovalo občany, vysvětlovalo, proč jsou v Československu spojenecké tanky. Ty přijely znovu osvobodit zemi, tentokrát od kontrarevoluce. V roce 1969 byly uzavřeny hranice a tanky Varšavské smlouvy byly na území Československa již legálně. Byla zavedena represe proti tisku, který nesouhlasil s

---

²⁹ MAHDAL, M. Milada Horáková a tzv. záškodnické spiknutí v propagandistické knize „Žoldnéři války“ [online]. [cit. 2013-08-05] Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/milada-horakova-a-tzv-zaskodnicke-spiknuti-v-propagandisticke-knize-zoldneri-valky/>

³⁰ ŠIMÍČEK, P. *Rok po roce 1950-1954 v Československu – prezentace* [online]. [cit. 2013-08-31] Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/rok-po-roce-1950-1954-v-ceskoslovensku-prezentace/>

³¹ VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 61

okupací sovětskými vojsky. Byly zakázány některé knihy, filmy i písně, například písně Karla Kryla. Velká většina umělců a sportovců, kteří se nechtěli podřídít, emigrovala na západ. Média byla plně řízena státními orgány. Vše se vrátilo zpět do tvrdého socialismu a kategorie „černé propagandy“.³²

---

³² VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0, s. 62

4. PROPAGANDA VE FILMU

Důležitou zbraní propagandy je moc působit na mnoho lidí najednou. Právě k tomu slouží audiovizuální technika. Film jako masové audiovizuální médium působí na nejvíce lidských smyslů najednou.

Každý film je odrazem doby, ve které vznikl. Nejvíce se podařilo ovlivnit filmem veřejné mínění a přeměnit historické dění ve 20. století nacistické a komunistické ideologii. Film byl velice oblíben u šířitelů propagandy, důvodem bylo větší působení na city než na intelekt. Dokáže lehce ovlivnit různé skupiny lidí. Takto ovlivněná skupina se nazývá publikum.

Národně socialistická německá dělnická strana se začala již od roku 1930 zajímat o propagandu ve filmu. V tomto období měla strana na starosti financování kinematografických projektů v Německu. Proto si vybírala, které filmy budou preferovány. Od roku 1933, po převzetí moci, strana kontrolovala i filmovou výrobu. Na propagandu ve filmu kladl velký důraz sám ministr propagandy Goebbels. Možná i proto, že filmy miloval. Prohlašoval, že shlédl většinu německých i zahraničních filmů. I Hitler byl považován za filmového nadšence.³³ Oba viděli ve filmu silný propagandistický potenciál. Velice je inspirovaly snímky bolševické kinematografie. Jako například *Křižník Potěmkin* a *Deset dní*, které otřásly světem, natočené významným režisérem Sergejem Ejzenšteinem. Podle Goebbelse tyto snímky dokazovaly, že politické názory mohou být velice snadno propagovány, jestliže se zahrnou do umění. Mezi nejznámější snímky patří *Velká láska* (*Die grosse Liebe*), *Strýček Krüger* (*Ohm Krueger*) a *GPU* (*Grauen – Panik – Untergang*). Těmito snímky jejich režiséři šířili myšlenku árijské rasy. Dalším známým filmem je *Triumf vůle* režisérky Leni Riefenstahlové.³⁴

---

³³ REICHEL, P. *Svůdný klam třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu*, 1.vyd, Praha: Argo, 2004, ISBN 807-20-3604, s. 156

³⁴ IZI, *Jak ovládnout masy: filmová škola nabízí i díla nacistické propagandy* [online]. [cit. 2013-07-30]. Dostupné z: www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-brno/kultura/236385-jak-ovladnout-masy-filmova-skola-nabizi-i-dila-nacisticke-propagandy/

Obrázek 5 Leni Riefenstahl a Heinrich Himmler při natáčení triumfu vůle

Zdroj: Z historie filmu: Jánošík dobývá svět, online³⁵

Ruská kinematografie byla od počátku 20. století uzavřená vnějším vlivům. To vedlo k vytvoření národní kinematografie. Z filmu se stalo nejvlivnější médium. Což potvrdil i Lenin, který řekl, že ze všech umění je film uměním nejdůležitějším. Sovětská kinematografie měla být zábavná, ale zároveň poučná. Tento požadavek znamenal výrazný krok k propagandistickému filmu. Film byl nástrojem vzdělání a zároveň ovlivňování. Na tvůrce byl kladen velký tlak. Musely se vytvářet filmy pro novou společnost a srozumitelné pro všechny.³⁶ Na kroky Vladimira Iljiče Lenina, nejen v oblasti kinematografie, navázal další diktátor Josif Vissarionovič Stalin. Stalin a Hitler měli hodně podobného. Mezi jejich společné záliby patřil bezpochyby film. Stalin byl pravidelným účastníkem filmových seancí. On však nebyl pouze pasivním divákem. Byl producentem, režisérem a samozřejmě i cenzorem. Od roku 1930 byl Sovětským svazem přijat koncept socialistického realismu. Hlavním úkolem byla výchova nového člověka.³⁷

Film byl reakcí na vynález volného času. Tedy doby, kdy člověk neměl práci. Dělnické třídy film poskytl kulturní požitek, který byl dříve směřován pro vyšší

---

³⁵ Z historie filmu: Jánošík dobývá svět, [online]. Dostupné z: www.senivia.cz/clanek/z-historie-filmu-janosik-dobyva-svet/

³⁶ BORDWELL, D. THOMPSON, K. *Dějiny filmu: Přehled světové kinematografie*, 1.vyd, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, ISBN 978-80-7331-091-2, s. 128

³⁷ KOPAL, P. *Film a historie – Propaganda O zkoumání fenoménu, který otřásl (otřásá) světem* [online]. Dostupné z: www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1501/123-129.pdf

společenské vrstvy. V období po Vítězném únoru v roce 1948 se komunistická strana Československa zmocnila znárodněné kinematografie. Film se stal snadným nástrojem pro ovládnutí mas a pro šíření propagandy KSČ. Ve filmech byly předávány ideje Sovětského svazu. Takzvaný „nový člověk“, který měl být vytvořen podle vzoru sovětského dělníka, se tímto měl formovat. S novou dobou tedy musely přijít i nová témata. Změnilo se i prostředí, ve kterém se filmy odehrávaly. Dřívější filmy, prvorepublikové i poválečné, se odehrávaly většinou ve vilách movitých továrníků nebo v luxusních salónech. Nyní se děj přemístil na vesnici, kde probíhala kolektivizace zemědělství, a také do vojenského prostředí. Velký prostor byl věnován dějinám dělnického hnutí a historii Komunistické strany Československa. Dalším typem byli komické snímky, jako například *Anděl na horách*. Ovšem ani zde nechyběla propaganda v podobě proklamovaných vymožeností pracujícího lidu v novém komunistickém zřízení.

5. PROPAGANDA V POHÁDKÁCH

5.1 VYMEZENÍ POJMU POHÁDKA

Pro účely méj bakalářské práce vycházím z definice pojmu pohádka z publikace Lud'ka Richtera Pohádka... a divadlo.

„Pohádka je umělecká slovesná smyšlenka, o níž vypravěč i posluchač vědí, že není hodnověrnou věcnou zprávou o skutečnosti, nýbrž zábavným výsledkem, jehož odtažitost od reality je zdůrazněna nejen přímo vysloveným „bylo-nebylo“, přítomností kouzel, zázraků, nadpřirozených bytostí nebo přinejmenším až neuvěřitelné nadsázky, ale i zasazením děje do neurčité (většinou daleké) minulosti a svébytnou kompozici.“³⁸

Pohádka v literárním zpracování vychází z ústního podání – Němcová, Erben atd. vyprávění, ale je založena na fantazii. Jsou zde často používané nadpřirozené vlastnosti hrdinů pohádky. Velkou roli hrají magické předměty či čísla. Například čísllice tři, tři úkoly, Tři oříšky pro Popelku. Důležitá je také gradace příběhu. Jsou používány obecné odkazy na postavy (byl jednou jeden král), na místo (bylo, nebylo jedno malé království), na letopočet (za dávných časů). Přesto se pohádka vždy vypráví v minulém čase. Jsou využívány i dobové kostýmy, které podporují důvěryhodnost pohádky. Důraz je kladen na kontrasty. Například hodný versus zlý, bohatý versus chudý. Pohádky nemají věkové omezení a jsou velmi důležité pro malé děti, které zde získávají povědomí o tom co je špatné a dobré. Dobro v pohádkách vždy zvítězí nad zlem. Měla by mít funkci výchovnou.

V pohádkách nacházíme nejvíce národních znaků. *„Mezi společné znaky evropských pohádek patří:*

- *Stejně mravní principy*

---

³⁸ RICHTER, L. *Pohádka...a divadlo*, 1. vyd. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, ISBN 80-902975-2-8

- *Víra ve věčnou spravedlnost*
- *Závaznost daného slova*
- *Kladný vztah k životu projevují se i lidovým humorem*
- *Hrdina je vždy*
  - *Činorodý*
  - *Mravně ušlechtilý*
  - *Statečný, ale rozvážný a důvtipný*
  - *Bojuje s nadpřirozenými bytostmi i se zlými lidmi*
  - *Pomáhají mu při tom přátelé včetně zvířat*
- *Opakování obdobných kompozičních a stylových postupů, motivů, postav“³⁹*

Vladimír Jakovlevič Proppa stanovil 31 základních funkcí pohádky. Pohádka většinou začíná v jisté velké rodině.

Funkce jednajících osob

1. *jeden ze členů rodiny opouští domov*
2. *hrdinovi je něco zakázáno*
3. *zákaz je porušen*
4. *škůdce se snaží vyzvídat*
5. *škůdce dostává informace o své oběti*
6. *škůdce se snaží oklamat svou oběť, aby se zmocnil jí nebo jejího majetku*
7. *oběť podlehne úskoku a tím bezděčně pomáhá*
8. *škůdce působí jednomu ze členů rodiny škodu nebo újmu*
9. *neštěstí nebo nedostatek jsou sděleny, k hrdinovi se někdo obrací s prosbou nebo rozkazem, je odeslán nebo propuštěn*
10. *hledač se rozhodne k protiakci nebo s ní vysloví souhlas*
11. *hrdina opouští domov*
12. *hrdina je podroben zkoušce, vyptávání, je napaden apod., čímž se připravuje získání kouzelného prostředku nebo pomocníka*

---

³⁹ RICHTER, L. *Pohádka...a divadlo*, 1. vyd. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, ISBN 80-902975-2-8

13. hrdina reaguje na činy budoucího dárce
14. hrdina dostává k dispozici kouzelný prostředek
15. hrdina je přenesen, dovezen nebo přiveden k místu, kde se nalézá předmět hledání
16. hrdina a škůdce vstupují do bezprostředního boje
17. hrdina je označen
18. škůdce je poražen
19. počáteční neštěstí nebo nedostatek jsou zlikvidovány
20. hrdina se vrací
21. hrdina je pronásledován
22. hrdina se zachraňuje před pronásledováním
23. nepoznaný hrdina se dostává domů nebo do jiné země
24. nepravý hrdina si klade neoprávněné nároky
25. hrdinovi je uložen těžký úkol 26. úkol je splněn
27. hrdina je poznán
28. nepravý hrdina nebo škůdce je odhalen
29. hrdina dostává nové vzezření
30. škůdce je potrestán
31. hrdina se žení a nastupuje na carský trůn⁴⁰

Tímto pohádka končí. Vše dobře dopadlo, zlo bylo potrestáno a dobro zvítězilo.⁴¹

Filmová pohádka je velmi specifický filmový žánr. Vychází jak z literárních pohádek, tak z autorské pohádky. Požadavky na audiovizuální dílo jsou stejné jako u literárního. V Čechách jsou filmové pohádky a komedie nejžádanějšími žánry. Humor je častým prvkem českých pohádek.

Ovšem nejen pro budování fantazie dětí je přijatelnější literární dílo. Ve filmové pohádce divák vidí již vše. Ne skrze svoje představy, ale představy tvůrce. I přesto mají

---

⁴⁰ PROPP, V. J. *Morfologie Pohádky a jiné studie*, 2.vyd. Jinočany: H&H, 2008, ISBN 978-80-7319-085-9, s. 31-69

⁴¹ Tamtéž, s. 69-70

pohádky na dítě velmi dobrý vliv. Dítě si učí vybírat si mezi dobrem a zlem. Většinou ho k sobě táhnou ty dobré postavy, které přes úsilí a nastražené překážky nakonec zvítězí nad zlem.

Luděk Richter ve své knize popisuje tři světonázorová východiska vzniku pohádky. Prvním je animismus. Zde je příroda chápána jako souhrn živých bytostí, které s člověkem komunikují.⁴² Animismus je z latinského slova anima, v překladu znamená duše. Edward Burnett Tyrol sestavil v 19. století první koncepci. Je to jedna z teorií o původu náboženství. Pojednává o tom, že lidská duše je nesmrtelná a samostatná.⁴³ Dalším východiskem je manismus. Spočívá v tom, že duše mrtvých zasahují do života živých.⁴⁴ Víra v kouzelnou moc slova je posledním východiskem. Víra v to, že různá zaklínadla a zaříkávání mohou z lidí udělat například zvířata nebo naopak ze zvířat se stanou lidé.⁴⁵

5.2 VÝVOJ POHÁDKY

Většina pohádek pochází ze skutečných událostí, jsou v ní však často prvky, které předchozí tvrzení vyvracejí. Například kouzelný les, čarovná hůlka, tedy prvky, které se do pohádky dostávají až druhotně. Podle Vladimira Jakovleviče Proppa existují dvě formy studia pohádek. První je základní forma, to znamená, že je pohádka spjatá v našem prostředí s křesťanskou vírou. Prvky kouzel a nadpřirozenosti se do pohádky dostaly právě z biblických příběhů. Druhá studie sleduje odvozené formy. Zde jsou pohádky spojené se skutečností. Základní forma je historicky starší.⁴⁶

---

⁴² RICHTER, L. *Pohádka...a divadlo*, 1. vyd. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, ISBN 80-902975-2-8, s. 23

⁴³ YVOSCH, *Animismus* [online]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/animismus-animismus>

⁴⁴ RICHTER, L. *Pohádka...a divadlo*, 1. vyd. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, ISBN 80-902975-2-8, s. 23

⁴⁵ Tamtéž, s. 23

⁴⁶ PROPP, V. J. *Morfologie Pohádky a jiné studie*, 2.vyd. Jinočany: H&H, 2008, ISBN 978-80-7319-085-9, s. 136

Ve starověkých mýtech jsou používány smyšlené postavy s nadpřirozenými vlastnostmi. Jsou považované za předchůdce pozdějších pohádek. Anup a Bata byli hrdiny jedné z nejslavnějších a nejstarších egyptských pohádek O dvou bratřích, které se našli na papyrech ze 13 století před naším letopočtem. Pohádka O mistrném zloději z 5. století před naším letopočtem od prvního významného antického historika Hérodota je spjata s lidovou slovesností. Pohádky se vypráví od dob, kdy bylo pro společnost velmi důležité náboženství, víra v nadpřirozené síly. V mnoha biblických příbězích najdeme stejné motivy jako u pohádky a je tomu i naopak. U některých pohádek je možné zaznamenat náboženské motivy. I někteří filosofové psali pohádky. Například Amor a Psyché, Kráska a zvíře, byly napsány antickým filosofem Lucieusem Apuleiusem Platonicusem v 1. století před naším letopočtem.⁴⁷

Pohádky byly součástí života většinou chudých rodin, kdy si lidé krátili zimní čas. Ve šlechtických rodinách měly pro děti výchovný charakter. Ve slovesné formě se pak předávaly z pokolení na pokolení, často se jim říkalo babské báchorky. Nejčastěji pohádky předávali potulní vypravěči, muzikanti, kramáři nebo kazatelé. Kazatelé ke svým promluvám k lidu přidávali příklady s náboženským podtextem. Muzikanti a vypravěči zase putovali od místa k místu a zpestřovali prostému lidu jejich den.

Až v 17. století se začaly pohádky pečlivě zapisovat. Nadšení posluchači, kteří vyslechli pohádku, ji rovněž zapsali a zároveň do ní většinou přidali svoje vymyšlené části. Důkazem toho je první svazek pohádek francouzského úředníka ze dvora krále Ludvíka XIV Charlese Perraulta z roku 1679, jmenoval se Pohádky matky husy.⁴⁸

Dnes jsou pohádky spojovány s malými dětmi, ale od prvopočátku pohádky to tak nebylo. Až v 19. století se stala pohádka žánrem pro děti a mládež. Velká spousta spisovatelů začala sbírat na základě vyprávění různé lidové pohádky a přetvářela je do písemné podoby. Světově proslulí sběratelé pohádek jsou Bratři Grimmové, kteří napsali knihu Pohádky pro děti a celou rodinu. Přímo k dětem se tyto pohádky dostaly až po přepracování některých částí, kvůli lepší srozumitelnosti. Mezi české významné spisovatele a sběratele lidové slovesnosti patřila například Božena Němcová nebo Karel

---

⁴⁷ RICHTER, L. *Pohádka...a divadlo*, 1. vyd. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, ISBN 80-902975-2-8, s. 63

⁴⁸ Tamtéž, s. 64

Jaromír Erben. Božena Němcová zpracovala Národní báchorky a pověsti, které obsahují dvacet jedna známých i méně známých pohádek. Karel Jaromír Erben je autorem známé knihy České pohádky.

Ve 20. letech 20. století zaznamenala pohádka mnoho změn. Především se objevovaly anekdotické prvky. Pohádka začala být brána nejen jako četba pro oddech, ale projevovaly se v ní i manipulativní rysy. Zároveň se spekulovalo, jestli má pohádka dobrý pedagogický vliv na děti. V roce 1920 byla také natočena první pohádka Červená Karkulka. Natočil ji Svatopluk Inemann. Ve 20. letech 20. století se točily pohádky němé éry úsporně a jejich kvalita byla sporná. V roce 1927 byla natočena jediná pohádka s tradiční českou postavičkou Kašpárkem. Kašpárek kouzelníkem natočil J. Kokeis na zakázku pro Pražské mlékárny.⁴⁹ „*J. Brož a M. Frída hovoří o filmech pro mladé diváky v němém období naší kinematografie jako o „nejzanedbávanějším žánru“.*⁵⁰ I v prvním období zvukového filmu se režiséri pohádkám vyhýbali. „*Dětský film byl neziskový, často nutil režiséry k tomu, aby film natočil s minimálními náklady, a tím většinou nekvalitně. Jediné filmy pro děti, které v této době vznikly, byly paskvily pohádek režiséra O. Kmínka.*“⁵¹

Další natočené pohádky byly v roce 1933 Sněhurka a Perníková chaloupka. Perníková chaloupka vznikla pro děti z katolických rodin. Jeníčka a Mařenku tady zlá čarodějnice sní. Oni se dostanou do nebe, kde je jim vyprávěn nám již známý příběh O perníkové chaloupce.⁵²

Po únoru 1948 se jak literární díla, tak zfilmované pohádky prozkoumávaly, zda mají správný výchovný dopad a jestli splňují společenské úlohy ateistické výchovy. Pohádky tak byly podrobeny cenzurním zásahům schvalovacích komisí, přičemž velký důraz byl kladen na „hrdinu z lidu“. Proto se do popředí dostávaly lidové pohádky. Na spisovatele byl kladen velký tlak. Hrdinové museli mít ideologii odpovídající povahu, museli být spíše chudí, ale za to velmi pracovití. Ferda Mravenec, od spisovatele

---

⁴⁹ PTÁČEK, L., ŠÍDLÁKOVÁ, J. *Panorama českého filmu*, 1.vyd. Olomouc: Rubico, 2000, ISBN – 80-85839-54-7, s. 337

⁵⁰ Tamtéž, s. 337

⁵¹ Tamtéž, s. 338

⁵² PTÁČEK, L., ŠÍDLÁKOVÁ, J. *Panorama českého filmu*, 1.vyd. Olomouc: Rubico, 2000, ISBN – 80-85839-54-7, s. 338

Ondřeje Sejkory, je příkladem takzvaného účelového textu. Kdy hlavní hrdina zastává práci všeho druhu. Pohádky Tisíce a jedné noci od Františka Hrubína jsou dobrým příkladem, jak se spisovatelé zhostili úkolu o převyprávění folklorních pohádek.

*„V 50. letech byla lidová pohádka z politických a náboženských důvodů v podstatě zamítána. Ve své autorské podobě vznikala pohádka násilně, zdůrazňovala ideovou výchovu a sociálně agitační funkci.”*⁵³ I přes cenzuru a přísnou kontrolu se někteří režiséři uchýlili k dětským filmům. Bořivoj Zeman v roce 1952 natočil známou pohádku Pyšná princezna, která bude více specifikována v dalších kapitolách. Dále pak pokračoval pohádkou s na milost vzatými režimem Jan Werich a Vlasta Burian, Byl jednou jeden král. Další známou pohádkou natočenou v 50. letech je Obušku z pytle ven! od tvůrců Jiřího Brdečky a Jaromíra Pleskota, natočená na motivy Erbenových Kouzelných darů. Zajímavá je tato pohádka malým počtem herců a kombinováním herců s animovaným prostředím. Stejným typem pohádky byly Hrátky s Čertem režiséra Josefa Macha. Princezna se zlatou hvězdou na čele a Dařbuján a Pandrhola, které vznikly na přelomu 50. a 60. let.⁵⁴

Přestože je práce zaměřena na 50. léta minulého století, je třeba jen stručně zmínit tradici české filmové pohádky i v pozdějších letech. Přístup k pohádce se postupně měnil. Hitem 60. let byla tzv. nonsesová pohádka (z anglického slova nonsense - nesmysl). Důraz byl kladen na originalitu fantazie, bohatou obraznost a humor. V pohádkách se v tomto období více prolínal reálný život, do kterého byly dány prvky magie a nadpřirozených úkazů. Ty jsou však jen výtvořiny dětské představivosti. Autoři v tomto období hodně experimentovali s žánrem, aniž by si byli vědomi dětského vnímání dobra a zla. Významnými autory 60. let byli například Miloš Macourek, Olga Hejnová, Daisy Mrázková, Alois Mikulka, Bohumil Říha nebo Eduard Petiška. Díky uvolněnější politické atmosféře se ve filmovém prostředí projevila tendence odklonit se od tradičních pohádek. Spousta tvůrců se snažila o baladictější podobu pohádky. Úspěch však nepředčil očekávání. Příkladem je pohádka Jana Valáška

---

⁵³ CHALOUPKA, O., VORÁČEK, J. *Kontury české literatury pro děti a mládež: od začátků 19. století po současnost*, 2. vyd. Praha: Albatros, 1984. ISBN 13-786-84

⁵⁴ PTÁČEK, L., ŠÍDLÁKOVÁ, J. *Panorama českého filmu*, 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000, ISBN – 80-85839-54-7, s. 338

Tři zlaté vlasy děda Vševeda (1963) podle literární předlohy Karla Jaromíra Erbena. Opakem byla pohádka Bořivoj Zemana z roku 1968, ve které si zahráli hlavní postavy velmi populární zpěváci 60. let Helena Vondráčková a Václav Neckář, Šíleně smutná princezna.⁵⁵ Toto zpracování podle pohádky B. Němcové mělo u diváků velký ohlas.

70. léta byla po této stránce velmi plodná. V literatuře stále vedl trend nonsesové pohádky. Nejznámějším režisérem tohoto žánru se stal Václav Vorlíček. Jeho díla Tři oříšky pro Popelku, Jak se budí princezny a Princ a Večernice si získala přízeň diváků. I díky modernímu zpracování například Popelky, která přestože byla nádherná a něžná, tak dokázala střílet z kuše a jezdit na koni. Významný režisér 50. let Bořivoj Zeman natočil pohádku Honza málem králem. Zde se projevuje stejný rys jako u Šíleně smutné princezny. Režisér vsadil na známou osobnost.⁵⁶

Koncem 80. let vznikla nová nakladatelství, která vydávala hlavně dětské pohádky. Ve světě filmu natočil svoji první pohádku Zdeněk Troška. Pohádka O princezně Jasněnce a létajícím ševci z roku 1987 se stala velmi oblíbenou. Byly zde použity prvky hororu, ale zároveň je v pohádce vše co má pohádka mít. Zároveň je také na dětský film velmi akční a má rychlý spád.⁵⁷ Oldřich Lipský se nechal inspirovat knihou od Jana Wericha Fimfárům a natočil pohádku Tři veteráni. Pohádka vypráví o třech vysloužilých válečných veteránech, o třech skřítcích a třech darovaných předmětech. Další známé a úspěšné pohádky této doby byly například Třetí princ od Antonín Moskalyka, Za humny je drak od Radima Cvrčka nebo S čerty nejsou žerty od Hynka Bočana.

5.3 KOMUNISTICKÁ PROPAGANDA V ČESKÝCH POHÁDKÁCH

V období komunismu v československé republice byli i filmaři a herci nuceni spolupracovat a zastávat ideály komunistické strany. Zpočátku byly tyto ideály většinou vřele vítány a akceptovány.

---

⁵⁵ PTÁČEK, L., ŠÍDLÁKOVÁ, J. *Panorama českého filmu*, 1.vyd. Olomouc: Rubico, 2000, ISBN – 80-85839-54-7, s. 339.

⁵⁶ Tamtéž, s. 339

⁵⁷ Tamtéž, s. 340

Především v padesátých letech byla požadována nutnost vkládat do pohádek a filmů prvky komunistické ideologie. Na první pohled zdánlivě zanedbatelné drobnosti však ve výsledku vytvářely onu patřičnou ideu rovnosti a společného vlastnictví.

Mezi základní prvky „komunistické pohádky“ patřil směšný král. Byl směšný hlavně proto, že patřil k vládnoucí vrstvě. Postava krále byla velmi často obsazována komiky.⁵⁸ Například v Pyšné princezně si zahrál krále, který sebou nechá velmi lehce manipulovat, Stanislav Neumann, Jan Werich byl zase za rozmarného krále v pohádce Byl jednou jeden král, v Princezně se zlatou hvězdou se František Smolík projevil občas jako materialistický král, který sice chce vše dobré pro svoji dceru, ale zároveň je pro něj důležitý majetek následníka trůnu.

Základní ideou bylo vítězství nemajetného člověka nad bohatým vykořisťovatelem. Práce prostého lidu, dělnické třídy, byla tou nejdůležitější.⁵⁹ Téměř v každé pohádce je alespoň jedna scéna se spokojeným pracujícím lidem na poli nebo v řemeslnické dílně, ponejvíce ve mlýně. Oproti tomu šlechta bývá vyobrazována v opačném světle. Jako největší zlo se představuje starý král. Ovšem jeho mladý královský protějšek je představován jako uvědomělý lidumil, stává se tak hrdinou. Příkladem je Radovan z Princezny se zlatou hvězdou nebo král Miroslav z Pyšné princezny, který se vydává za chudého, ale spravedlivého ve své vládě. Jak píše Pavel Taussing: „...aby si král Miroslav kádrově pomohl, musel zahradničit...“.⁶⁰

---

⁵⁸ PTÁČEK, L., ŠÍDLÁKOVÁ, J. *Panorama českého filmu*, 1.vyd. Olomouc: Rubico, 2000, ISBN – 80-85839-54-7, s. 337

⁵⁹ PTÁČEK, L., ŠÍDLÁKOVÁ, J. *Panorama českého filmu*, 1.vyd. Olomouc: Rubico, 2000, ISBN – 80-85839-54-7, s. 337

⁶⁰ Tamtéž, s. 337

PRAKTICKÁ ČÁST

6. ROZBOR VYBRANÝCH POHÁDEK

V této kapitole si přiblížíme propagandu uplatňovanou ve třech známých pohádkách. První pohádka je *Pyšná princezna* režiséra Bořivoje Zemana z roku 1952. *Princezna se zlatou hvězdou* režiséra Martina Friče je druhým příkladem. Pohádka byla uvedena roku 1959. Třetím příkladem je pohádka z roku 1954 *Byl jednou jeden král* režiséra Bořivoje Zemana.

6.1 PYŠNÁ PRINCEZNA

Obrázek 6 *Pyšná princezna* a král Miroslav

Zdroj: *Od Pyšné princezny k sedmero krkavcům*, online⁶¹

---

⁶¹ *Od Pyšné princezny k sedmero krkavcům* [online]. Dostupné z: nfa.cz/cz/fp/revue/?a=11065-od-pysne-princezny-k-sedmeru-krkavcu

Pyšná princezna byla zfilmována roku 1952 na motivy pohádky Boženy Němcové Potrestaná pýcha. V hlavních rolích se objevili Alena Vránová jako princezna Krasomila, Vladimír Ráž jako král Miroslav, Miloš Kopecký si zde zahrál kancléře a králem, otcem Krasomily byl Stanislav Neumann. Pohádka v černobílém provedení je doprovázena písněmi spisovatele a básníka Františka Hrubína a hudebního skladatele Dalibora C. Vačkáře. Ústřední písničkou se stala píseň Rozvíjej se poupátko.⁶²

Pyšná princezna začíná pohledem na městskou tržnici, kde spokojený pracující kolektiv lidí vítá svého krále. Ten hned na úvod oznamuje, že je nechce rozptylovat při práci, ať stále dělají dobře svoji práci a ať si při tom zpívají. Začíná první píseň, ve které se představují různá řemesla a šťastní lidé, mají práci a jejich práce je baví. „Každá práce je nám platná, pracuješ-li poctivě.“ Zpívá král Miroslav a zároveň tím chce utiшит spor prostého lidu o to, či práce je neprospěšnější. Obsahem jejich zpěvů je přitom především popisování výhod společného kolektivního života a chvála vládnoucí moci. Všude je spokojený pracující lid, který chválí krále. Ten však ví, že kraluje dobře jen proto, že má pod sebou tak pilné poddané. Po projíždě se král jde hned podívat do své zahrady. Je zde vidět, že i on se nebojí manuální práce.

Země krále Miroslava tak představuje komunistickou ideu dokonalého státu, přitom společnost žijící v Miroslavově zemi se ukazuje jako harmonicky utvářená komunita, kde již došlo k odstranění všech zásadních vnitřních rozporů. Dobrovolná práce pro kolektiv je hlavní složkou spokojené komunity. Sám král Miroslav vyslovuje ve filmu ocenění za dobře vykonanou práci dělnickému lidu, ale i dělnický lid chválí krále a vládu. Protože i činnost krále a vlády je popisována jako platná a poctivá práce odborníků, kteří rozumějí dobře svému dílu.

Při příjezdu posla ze sousedního království se král nachází znovu v zahradě a stará se o stromy. „Já vím Jakube, ale stromky mě nechtěli pustit.“ Říká král svému rádci v prostém oblečení, když se jde převléci. Z Půlnočního království přivezli poslové obraz krásné, ale pyšné princezny Krasomily. To jaká princezna je se král dozvídá od panoše Vítka. Král Miroslav: „Vítku, jmenuješ se tak, je ten obraz opravdu věrný?“ Vítek: „Je a není, pane králi. Jasná princezna je pyšná. Neměla ještě nikoho

---

⁶² OFICIÁLNÍ TEXT DISTRIBUTORA *Pyšná princezna*[online]. Dostupné z: <http://www.csfilm.cz/index.php/filmy-a-z/card/1333-pyna-princezna>

ráda, jen sebe. Ale o tom se nesmí mluvit, pane králi.“ Král Miroslav: „Tak proč jsi mi to řekl“ Vítek: „Protože věřím, že mě nezradíš. Víš, u nás mezi lidmi se o tobě hodně povídá, jaký prý jsi spravedlivý a moudrý...“ Král Miroslav: „Říkáš, že ještě neměla nikoho ráda? Hm, musíme si pospíšet...“. Vítek hned při prvním shledání s králem Miroslavem vyzrazuje vladaři sousední země skutečnosti, o kterých se doma nesmí mluvit, a vzápětí se k němu chová jako jeho věrný přítel, který věří v jeho ochranu.

I přesto, že král zjistil, jaká je princezna, nechá namalovat svůj portrét třemi malíři a jen ten nejlepší bude poslán princezně Krasomile. Vyhrál ten obraz, na kterém je král zobrazen podle skutečnosti. „Tyhle spalte, neříkají pravdu, nejsou k ničemu...“ řekl král Miroslav na obrazy. Odměnu dostal pouze ten umělec, který pracoval poctivě a nepřikrášloval krále.

Obraz byl poslán posly krále Miroslava do Půlnočního království. Po návratu posel zastihne krále opět v zahradě, kterému však nese špatné zprávy. V této scéně je poprvé zmínka o vládě sousedního mocnářství, které je vedeno radou starších. Půlnoční království je opakem království Miroslavova. Jde především o zemi, v níž je výroba založena na soukromé iniciativě jednotlivců. Na rozdíl od Miroslavova království tu stát nezasahuje do výrobní sféry, ale vznáší vůči ní jediný požadavek, a tím je odvádění daní. Pohádka volí horší variantu obecně pojatého buržoazního politického systému. Z hlediska vztahu státu a obyvatelstva je to systém zjevně vykořisťovatelský, jehož úředníci se svými metodami blíží spíše zlodějům. Režim fungování vnitřního státu je pak režim vnitřně zkorumpovaný. Rozhodování si zde přisvojila intrikánská skupina, kterou ztělesňuje trojice královských rádců. Na několika místech je zřejmý i politický útlak vládnoucí v tomto království.

To vše se král Miroslav dozvídá potom, co se rozhodl, že pyšnou princeznu a království navštíví. Ovšem ne jako král Miroslav, ale jako pouhý zahradník. Již rozcestník mezi královstvími mu ukazuje odlišnost Půlnočního království od Miroslavova království. Levá část rozcestníku ukazující do Země krále Miroslava je optimisticky bílá a obsypaná květy rozkvetlých keřů a stromů, zatímco jeho pravá část, která ukazuje do Půlnočního království, je pesimisticky černá a obklopená jen holými stromy a vichrem. Pro zvětšení odlišnosti mezi oběma zeměmi sedí na straně spadající do Půlnočního království na rozcestníku nebezpečně vyhlížející dravec. Král se hned po

překročení hranice mezi zeměmi potkává se ševcem, který si vyběhne zazpívat do sousedního království. Miroslav žádá o vysvětlení. V Půlnočním království je přísný zákaz zpěvu. Kvůli rozptylování při práci. Zákazem zpěvu je naznačen politický útlak vládnoucí v tomto království, což dokládá scéna s výběřčími daní.

Výběřčí daní a tři vypočítaví rádcové se objevují společně při předávání daní. Potají se scházejí a rozdělují, odcizují, je. Je zde vidět, že i pouhý služebník, který stojí u dveří, se nebojí sáhnout po cizích penězích. Králi pak předkládají jen postradatelnou částku s tím, že by měl být více přísný. Musí si na lidi umět dupnout, vydat nový zákon, zvýšit daně. Rádcové si z krále udělali poslíčka. To oni jsou těmi, kteří vládou a rozkazují. Král se stal jen ubohou loutkou. Je tu vylíčen nikoli jako součást onoho zkorumpovaného politického soukolí, do něhož upadla politická moc v jeho zemi, ale spíše jako nešťastná postava, která vzhledem ke své vlastní moci není schopna intrikánským rádcům kolem sebe dostatečně důrazně čelit.

Miroslav si ještě před vstupem do zámku vymění oblečení se ševcem. Nechce na sebe poutat pozornost. Zahraje si tedy na chudáka. U zámku se setkává hned na poprvé s pyšnou Krasomilou a její chůvou, která mu dá radu jak princezně pomoci a změnit její povahu. Právě postava princezny Krasomily prochází celým příběhem dynamickou proměnou. Ačkoli má dobré lidské vlastnosti pěstované u ní v dětství v duchu lidových tradic právě její chůvou, je na začátku filmu posedlá pýchou, kterou v ní probudili tři vychytralí rádcové krále. Projevem této její sebelásky je rozkazovačný tón, se kterým přikazuje králi Miroslavovi, aby jí zavázal střevíček. Tato scéna je ukázkou stavu podřízenosti a nadřazenosti. Tu Miroslav ze zásady odmítá.

Miroslav přichází do Půlnočního království jako uchazeč o zahradníky, a to právě v okamžiku, kdy hrozí princeznino zaslíbení jinému vladaři. Miroslav ale sází, prostřednictvím zpívají květiny, na ukryté emoce hluboko v povědomí princezny. Zbavuje se tak nevídané konkurence a přitom získává od krále svolení ke zpěvu, probouzí v princezně cit chovaný právě k zahradníkovi a s využitím písničky se snaží připomenout její dětství, kdy nebyla vždy sobecká a pyšná. Důležitou roli zde hraje i hodná babička, někdejší Krasomilina chůva, která představuje moudrost prostého lidu. Král Miroslav pracující v utajení se ukazuje vůči princezně ve dvou významných polohách. Jednak jako její učitel hudby, která v člověku probouzí emoce a pak

v zahradnické práci, v níž práce rukou je cestou ke spokojenému životu a přesvědčení, že stávající prostředí není tím místem, kde lze k onomu štěstí přijít. Intrikou přinutí princeznu k odchodu z otcovského zámku do prostředí jí dosud neznámému.

První společná zastávka je u princezniny chůvy. Ta jim pomůže tím, že princeznu obleče do prostého oblečení. Z princezny se stává děvečka. Miroslav i Krasomila na cestě do Miroslavovy země musí pracovat s prostými lidmi, aby si zasloužili stravu a nocleh.

Mezitím je na zámku panika, kvůli útěku princezny. Z krále si také udělá legraci bývalá chůva princezny, když se převleče do jejich šatů a nechá se odvést na zámek. Tím na chvíli rozptýlí strážce, při pátrání po princezně. Za tento čin musí být chůva potrestána. Rádcové ji nechají zavřít. Vítek pak prozíravě poradí králi, že žena zavřená ve vězení je princeznina chůva a že má více informací než květina, které se ptal král na radu. Vítek a chůva jakožto reprezentanti zdravého jádra lidu, nakonec přinutí krále, aby mocenským zásahem odstavil dosavadní vládnoucí soubor a vyhlásil jejich požadavky, které chůva ve svém ultimátu sdělí králi. Ten, protože chce vědět informace o své ztracené dceři, podléhá vydírání a nařizuje: „Snižit daně, zrušit zákaz zpěvu, dát lidem práci a svobodu...“

Provedení této zásadní změny je krok, kterému se král Půlnočního království jakožto hlava státu dlouho vzpírá a nabízí raději místo ní řadu polovičatých, a i když nakonec k jeho provedení nerad přistoupí, není s ním zjevně sám vnitřně ztotožněn, což se projevuje zejména v jeho výrocích: „Odvolávám, co jsem slíbil!“, „Odvolávám, co jsem odvolal, a slibuji, co jsem slíbil!“ Král zůstává po tomto výroku ještě po nějakou dobu formálně v čele státu, avšak skutečnou moc okamžitě přebíhá Vítek, který ihned přebírá kancléřské pravomoce. Znovu ohlašuje lidu nově přijatá opatření: „Aby si nikdo nevykládal slova našeho pana krále zase jinak, aby některý chytrák neobrátil jeho rozhodnutí ve svůj prospěch, budiž jasně prohlášena královská vůle: daně se snižují, zákaz zpěvu se ruší a kdo pracuje, musí se mít tak dobře, jako v zemi krále Miroslava. Běda tomu, kdo by se opovážil zase škodit lidu!“

Král Miroslav s princeznou Krasomilou utíkají před strážemi a dostávají se zpět k ševci, se kterým si Miroslav vyměnil šaty. Jen co Miroslav zabuší na dveře, ozve se povýšený hlas ševce: „Kdo se to opovážuje!“ Švec oznamuje nevídaným návštěvníkům,

že již boty nešije. Díky panským šatům se ze ševce, však pouze v jeho mysli, stal také pán. Což Miroslav ani Krasomila nepodporují. Změna chování u ševce je však shrnuta v krátkém procesu, pět a dvacet na holou. Miroslav od ševce nepotřebuje žádnou zem. „Na nikoho se nepovyšuj a před nikým se neponižuj“ řekne a tím Miroslav končí setkání se ševcem.

Na konci pak Miroslav může odhodit svou masku a stanout před princeznou ve svých královských šatech. Teď je to on, kdo poroučí: „Zavaž mi stěvíc!“. Krasomila ač chvíli lidsky uražena, kamufláží, kterou na ni Miroslav hrál, se nakonec ráda zařazuje na čestné místo mezi jeho přátele a poddané. Větou: „A přece Tě mám ráda, i když si král.“

Tím dochází nejen k zapojení Půlnočního království do mocenské sféry vlivu krále Miroslava, ale spolu s tím samozřejmě i k prokázání větší životaschopnosti kolektivistického politického modelu, který Miroslav reprezentuje.

Celá pohádka končí svatbou krále Miroslava a princezny Krasomily. Na svatbě král půlnočního království symbolicky předá korunu a žezlo Miroslavovi se slovy: „Ty teď vládni, svět se mění. Já jsem špatně panoval.“ Miroslav na to odpovídá: „V koruně ta moudrost není. V hlavě má ji pravý král.“ a žezlo i korunu předává dále Vítkovi. Král z Půlnočního království otevřeně přiznává chybu a naznačuje, jak by měla vypadat správná vláda. Půlnoční království a Země Miroslavovi jsou tedy spojeny. Z ponurého Půlnočního království se stane stejně zpěvné „socialistické“ království jako je Země Miroslavova. Prostý lid tančí a zpívá. K závěrečné scéně patří potrestání rádců „Skončila se panská pýcha, volně se nám žije, dýchá...že už bude dobře všem.“ Zní v závěru závěrečná píseň.

6.2 PRINCEZNA SE ZLATOU HVĚZDOU

Obrázek 7 Princezna se zlatou hvězdou

Zdroj: Plakáty: Princezna se zlatou hvězdou (1959) online⁶³

18. 2. 1959 měla premiéru další československá pohádka, kterou režíroval Martin Frič. Na motivy pohádky ze sbírky pohádek Boženy Němcové Národní báchorky a pověsti II. Pohádku Princezna se zlatou hvězdou zpracoval K. M. Walló. V této pohádce se v hlavních rolích objevili Marie Kyselková jako princezna Lada, roli chytrého, statečného a pohledného prince Radovana ztvárnil Josef Zíma, otce princezny Lady, tedy krále Hostivíta si zahrál František Smolík, Jarmila Kurandová se objevila jako hodná chůva princezny, Martin Růžek se stal v pohádce králem Kazisvětém VI. a vrchního kuchaře, na zámku u prince Radovana, si zahrál Stanislav Neumann. V této

---

⁶³ Plakáty: *Princezna se zlatou hvězdou (1959)* [online]. Dostupné z: www.nafilm.com/princezna-se-zlatou-hvezdou/plakaty

pohádce se objevila i další známá jména jako například Květa Fialová, Josef Vinklář, Karel Effa, Eduard Kohout a další. Pohádka je již v barevném provedení. Díky veršovaným dialogům může působit až přehnaně moralizující a zvýrazňující obsah jednotlivých replik.⁶⁴

Začátek pohádky se odehrává v zahradě, kde princezna Lada zalévá květiny a zpívá si k tomu. Krásná vznešená princezna je za zahradnici. To proto, že i když je princezna zařazena do vyšší společenské vrstvy, tak v socialistické zemi si jsou všichni rovni.

Král Hostivít, i když ví, že by princezna neměla být stále zamazaná od hlíny, se na ni přesto nemůže zlobit. Chce pro ní jen to nejlepší a myslí si, že právě to nejlepší pro Ladu bude bohatý král Kazisvět VI. Pro krále Hostivíta je důležité, že Kazisvět je bohatý. Ale Lada zastává jiné hodnoty.

Už příchod Kazisvěta o něm hodně vypovídá. Spousta poddaných a vojáků jde s ním na námluvy. On v čele na koni vojenské družiny. Král Kazisvět VI. byl považován za jakousi směs několika historických postav. Díky zrzavé hlavě byl přirovnáván k Zikmundovi Lucemburskému. Velký kříž, který má jak Kazisvět VI., tak celá jeho družina na krku, může být znakem křižáctví. Zároveň jeho silná gesta při příchodu spolu s představením: „Já Kazisvět šestý, z boží vůle král.“ připomíná gesty Adolfa Hitlera.

Princezna Lada o krále nemá zájem, ale to jejího otce ani Kazisvěta nezajímá. Král Kazisvět donese princezně Ladě spoustu drahých a cenných darů. Prostá princezna Lada dary nepřijímá a žádá krále o trojí šaty, jen proto, aby získala čas. Nápomocná je princezně její chuva. Pomocí ošklivého myšího kožíšku udělá z překrásné princezny Lady obyčejnou děvečku. Nutno podotknout, že ani před tím nenosila princezna honosné šaty. Nosila spíše méně zdobné, obyčejnější šaty, ale takové, které ji odlišovali od obyčejného děvčete. Po splnění nesplnění úkolu Kazisvětem začíná něco jako okupace zámku vojskem krále Kazisvěta. Šaty, které nechal Kazisvět ušít, se Ladě nelíbili. Proto Kazisvět začne vyhrožovat válkou.

---

⁶⁴OFICIÁLNÍ TEXT DISTRIBUTORA *Princezna se zlatou hvězdou na čele* [online]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/3145-princezna-se-zlatou-hvezdou-na-cele/prehled/>

V přestrojení se Lada s chůvou v noci dostávají přes obležení stráží krále Kazisvěta. Lada pak nadále pokračuje jako obyčejná děvečka sama. Hned druhý den hledá Kazisvět u krále princeznu. Král neví, kde se jeho dcera ukrývá. To Kazisvěta nezajímá a pokračuje ve vyhrožování králi: „Nejsem pane zvyklý na podvod a klam. Jestli nemůžete najít vaši dceru, všechno prohledám a najdu si ji sám. Vaši zemi zplením vojsky ukrutnými, pole mohou moje koně rychle rozdupat. Princezna se stane moji otrokyní. Místo hvězdičky ji značku vpálí kat...“

Princezna se zatím octne v novém království. Příroda se zde nemění, jen se objeví v dáli zámek. Když princezna potká babičku, hned se jí ptá, jaký je vladař země. Ta jí oznamuje, že zde vládne princ a že je moc hodný. „...jaký?, inu náš je. My ho máme rádi.“ Popisuje babička prince Ladě. Zde se opět projevuje pozitivní vztah prostého člověka k modrému a laskavému hospodáři.

Na zámku prince Radovana je velmi živo. Své číslo zde nacvičují baleríny a kolem nich běhají poddaní. Balet je moderním tancem, který byl od 19. století úzce spjat s Ruskem. Sergej Ďagilev založil v Paříži soubor Ballets Russes (Ruské balety).⁶⁵ Zde je viditelný historický rozpor. Tanec pochází z 19. století, ale kostýmy, které měla družina Kazisvěta, vlastnila spíše prvky husitského období, tedy 13. století. Dvořané prince Radovana jsou oblečeni do kostýmu z pohusitského období, o 300 až 400 let později. Takže co jiného by se mělo nacvičovat na dvoře prince Radovana. Princezna žádá o práci, nikdo ji v ošklivém myším kožíšku nevyhazuje. Jen ji ironicky oznamují, že právě na ni zde čekali. Lada je poslána za kuchařem, který ji práci dá.

Hned při přijetí Lady v kuchyni se objevuje princ, který prochází celý zámek a povídá si se svými poddanými. Tady se ukazuje, že princ je vlastně stejný jako jeho služebnictvo. Kuchař dokonce dává na přání prince vařečku s krémem na olíznutí.

Lada je zvědavá a potají si prohlíží prince. Hned na první pohled se jí zalíbí. „Myslím, že je hodný, čestný a spravedlivý.“ vydedukuje Lada z prvního setkání s princem Radovanem. O tom jestli je vážně takový se chce přesvědčit na plesu, při němž si má princ vybrat princeznu.

Ples zahajuje baletní číslo. Lada se mezitím vysvléká z ošklivého myšího kožíšku a stává se z ní krásná princezna.

---

⁶⁵ *Balet* [online]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Balet>

Princ Radovan se prochází po zámku a vybírá si princeznu. První, kterou poznává je dcera krále z Hyrkánie princezna Frolindela. První otázka, která je položena princem, jak se jí líbí zámek a země. Neptá se na sebe, ale je pro něj důležité, zda se jí líbí země, které by popřípadě měla být královnou. Této princezně se však líbí jen stáj s koňmi, což by pro lid nebylo dobré. Starala by se jen o koně. Další adeptkou je vévodkyně Glorie, která je rozmazlená a má ráda jen sebe. Princ Radovan nechce dívku s diamanty nebo nějakou krasavici, ale jako každý prostý muž hledá ženu, která ho bude mít ráda. Vlastnosti, které princ hledá, by patrně mohl najít u princezny Lady. Ona se mu snaží vyhýbat, ale přesto mu neunikne. Na otázku, jak se jí líbí země prince Radovana, odpovídá již správně: „Vaše země je překrásná, od hraničních hor i lesů mě tak známá připadá, jako moje rodná země, jako naše zahrada.“ Princ i princezna se do sebe zamilují. Na důkaz lásky si vymění prsteny.

V tom vstupuje na scénu znovu Kazisvět, který je na hranicích země. Lada nechce princovi přivodit neštěstí, proto mu oznamuje, že si ho vzít nemůže. Druhý den, když nešťastně zamilovaná princezna solí polévku pro prince upustí jeho prsten do polévky. Tak princ znovu nachází svoji krásnou neznámou.

Nyní přichází nejdůležitější část pohádky, když do zámku vkročí rozrušený Kazisvět VI. a jde si pro Ladu. Princ Radovan Ladu poznává i v myším kožíšku díky prstenu a tomu, že jí má vážně rád. Kazisvět Ladu v myším kožíšku nepoznává. To značí, že byl okouzlen jen její krásou a ne její osobností jako je tomu u prince.

Kazisvět vyhrožuje válkou. To si, ale princ Radovan nenechá líbit a vyzve ho na souboj muž proti muži. Ten Kazisvět prohrává. Najednou přichází do zámku chůva princezny a diví se, co tu Kazisvět dělá. „Co tu hledá tadyhle ten ničema.“ ptá se chůva. Princezna jí vše vysvětluje. Chůva jí na oplátku vypráví, jak to vypadalo v princeznině rodné zemi, když vyhrožoval válkou. „V naší zemi už to zkusil. Pane Bože ti ho hnali.... Všichni lidé, kdo se k tomu přichomýtl, čeledíni, nádeníci... Hnali ho a zpívali si.“ popisuje chůva. Důležité je to, že plně vyzbrojenou cvičenou armádu nezahnala také armáda stejně ozbrojená, ale prostý lid. Dělný lid zachránil zemi princezny Lady. „se zbraněmi, někteří i bez zbraní. S holemi a sudlicemi, vidlemi i kosami.“ vyobrazuje chůva. Zde je vsunuta do pohádky komunisty v padesátých letech proklamovaná husitská tradice českého národa

Celý zámek se směje a zní to jako by se smála celá země, když vyzbrojení vojáci nasedají na své koně a utíkají. Jakmile si vzpomeneme na to, jak honosný byl vstup krále Kazisvěta do pohádky, kdy jel v čele své družiny, tak teď vojsko přehá a král je jako poslední, ani nestihne naskočit na koně.

Pohádka končí královskou hostinou a polibkem Lady s Radovanem.

6.3 BYL JEDNOU JEDEN KRÁL

Obrázek 8 Byl jednou jeden král

Zdroj: Byl jednou jeden král – plakát, online⁶⁶

Podle pohádky *Sůl nad zlato*, kterou napsala Božena Němcová, byla roku 1954 natočena pohádka režiséra Bořivoje Zemana *Byl jednou jeden král* (do kin uvedena 11. 2. 1955). Vystupuje zde spousta známých a úspěšných herců. Krále si zahrál Jan Werich, jeho rádcem Atakdale Vlasta Burian, který byl vzat na milost režimem po nařčení z kolaborace za Protektorátu, nejmladší princeznu Marušku ztvárnila Milena Dvorská, prostřední princeznu Zpěvanku si zahrála Stella Májová, Irena Kačírková se objevila v roli nejstarší z princezen Drahomíry a moudrou stařenkou se stala Terezie

⁶⁶ *Byl jednou jeden král – plakát* [online]. Dostupné z: www.filmexport.cz/filmove-plakaty/byl-jednou-jeden-kral-plakat.html

Brzková. V této pohádce vystupují další známé osobnosti tehdejší doby jako například Vladimír Ráž, Miroslav Horníček, Lubomír Lipský, František Černý, Miloš Kopecký a spousta dalších.⁶⁷ Pohádka v barevném provedení je prokládána písněmi s texty Jaroslava Seiferta. Například píseň, kterou zpívá rybář Maruše: *“Když povzdechne si voda ze dna, strom spustí větev do pěny, zatímco vážka neposedná promění stébla v prsteny. Ne, píseň má není dost vroucí, však do očí si hledíme. V tom tichu slyším srdce tlouci, já srdce tvoje – a ty mé.”*

Pohádka začíná na hranicích království, kde je při vstupu platit clo. Hned u první scény máme střet se státním zaměstnancem, výběřčím daní, a obyčejným pláteníkem. Spor řeší babička. Zároveň vyzpovídává Martínka, výběřčího na hranicích, ohledně království. „Proč se tohle království tak divně jmenuje. Vždyť je to přece vaše království.“ Ptá se babička u cedule Moje království. Výběřčí ji vysvětluje, že lid to ví, že je to království hlavně jejich a ne jen krále, ale král to neví. „...on myslí, že patří jen a jen jemu. Také si podle toho nechává říkat Král Já I.“

Na tuto scénu navazuje seznámení se s namyšleným králem a jeho věrnými a a poněkud otupělými dvořany. Vrchnost je zde od prvního okamžiku zesměšňována. Král i se svým rádcem, který udělá naprosto vše, jsou za hlupáky. Zámek je v očekávání. Mají přijet princové ze vzdálených zemí a jeden z nich si vyvolí budoucí královnu této země. Král ještě stále neví, která ze tří dcer se stane následnicí trůnu. Proto jde přemýšlet do své tajné komory se zlatem a pokladem jestli by to spíše měla být nejstarší marnivá princezna Drahomíra, která se nezajímá o nic jiného než o svůj zevnějšek nebo jestli by byla lepší královnou bezstarostná a nepořádná Zpěvanka. Nejlepší kandidátkou na královnu se králi nakonec jeví jeho nejmladší dcera prostá a moudrá Maruška. První scéna s ní se odehrává v kuchyni, kde pomáhá kuchtíkům.

I přesto, že si král již vybral, chce ještě před svými dvořany slyšet, která z dcer ho má nejvíc ráda. Drahomíra použije její nejmilejší věc na světě, kterou je zlato. Zpěvanka má krále ráda jako zlato v hrdle. Nejhůře odpoví moudrá Maruška, která má ráda svého otce jako sůl. Krále popudí slova Marušky a vyhání ji ze zámku.

---

⁶⁷ OFICIÁLNÍ TEXT DISTRIBUTORA *Byl jednou jeden král* [online]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/10089-byl-jednou-jeden-kral/prehled/>

Ta cestou potkává milého rybáře, který ji pomůže přes bažiny a nabízí jí přístřešek. Pozvánku neodmítá a slibuje mu, že ho přijde navštívit. Chce být sama, proto zamíří do temného lesa

Mezitím se objeví na zámku princové. Ti ovšem ihned zapadají do obrazu „hloupé“ šlechty. Všichni tři překypují sebevědomím a namyšleností, přičemž touží jen po lehkém nabytím bohatství.

V temném lese se Maruška dostává až do chaloupky babičky, která je ze začátku prázdná, ale k Marušce mluví hlas babičky. Maruška uvaří večeři a přichází babička. Na zámku se také podává večeře, té se účastní již i tři princové. Král chce mermomocí dokázat, že se jeho nejmladší dcera se solí mýlila. Proto nechá všem naservírovat slanečka. Nikomu to nechutná. Zmlsaná šlechta si zvykla na jiné jídlo. Král se po chvíli ptá, zda jim to chutná, když zjistí, že ne, vysvětluje proč. Protože je to slané „...Ani pes to nechce. I ta nemá tvář ví, že sůl je obyčejná nicotná sprostá chuť...“

Následuje těžká noc pro krále, protože ten si bláhově myslel, že se mu Maruška do večera vrátí. Zde se projevují i dobré vlastnosti jinak velmi špatného krále. Jako otec se bojí o svoji nejmladší dceru. Maruška se u babičky probouzí po volání svého otce. Chce se dostat na zámek. S tím jí pomáhá babičky a obyčejné bylinky. Maruška se může objevit v zámku u tatínka jako sen. Když se tak stane, král ji přesvědčuje o tom, že neměla pravdu a že sůl je na nic a chce to dokázat tím, že z celého království odebere sůl a rozpustí ji ve vodě.

Ráno do celého království zvolá, aby všichni poddaní přinesli všechnu sůl na hrad. Začne výběr soli. Ukázka to marnivosti a hlouposti představitele království. Zde je naznačeno, jaký typ vlády tu je - prvky politického útlaku. Až jedna žena z lidu se vzepře králi. Přinese jen hrstku soli a ani se netají tím, že si sůl nechala doma. Žena vystupuje jako bojovník za pracující lid, proto když hrdě odchází ze zámku, doprovází ji rázná hudba.

Mimo zámek Maruška nachází zalíbení v rybáři, který ji učí písničku o lásce. Tu ji ale nedoučí, protože ji přivolá babička, aby se podívala na to, jak si král pochutnává na jídle bez soli. Jak vepřové hody, tak ani sladká hostina královi chuťové buňky neuspokojí. On ale samozřejmě nepřiznává, že je to kvůli soli. Rozhodne se vařit sám, aby dokázal drzému kuchťíkovi, že se dá i bez soli vařit. Král a Atakdale dělají lívance.

I přes jejich zvláštní postupy při děláni těsta, vajíčka se skořápkou, jim těsto začne kynout. Bohužel až příliš rychle a moc. Z kuchyně je musí vysvobozovat kuchtík, který si mezitím dal pár sklenek vína. Zde začíná trestání krále. První je příkaz kuchtíka směřovaný ke králi, aby ho poprosil, jestliže chce pomoc při vyprošťování z těsta. Na toto zacházení nebyl zvyklý. Všichni jeho poddaní a dvořané se mu do nedávna dvořili a nerozkazovali mu.

Začíná náprava krále. „Já už vím, že na odbornou práci mají být odborníci.“ Prozrazuje král, když ho Atakdale očisťuje od těsta. Nadále chce však dokázat, že sůl není nad zlato. Všechn svůj poklad naloží na trakař a chce ho vyměnit s odvážnou ženou za sůl. Žena zlato odmítá a zároveň mu dává další lekci. „...To není bubák, ale v hlavě má bubáky. Z ostudy nosí kabát a říká si pan král. Že se nestydíš. Jsi chlap jak řimbaba, ale vrtochy máš jako stará panna...“ kárá krále žena.

Na zámku princezny zatím upadají do mdlob kvůli hladovění. Princové je, ale nezachrání. Drahomile pomůže zahradník, který se do ní zamiloval a Zpěvance dudák. Obyčejní muži vyhrají srdce vznešených princezen. Princové a dvořané mezitím utíkají z paláce. Král přichází s nepořízenou a za zády táhne celé své jmění. Když to vidí princové, stanou se z nich rázem zloději. Přechytračí smutného krále a odcizí jeho poklad. Zdá se, že král ztrácí úplně vše. Ovšem podle pravidel o spravedlivém světě zde musí nastoupit změna člověka.

Smutný a poražený král se schovává ve své tajné místnosti, dříve plné zlata a drahokamů. Teď je zde sám a rozmlouvá s obrazem své zesnulé ženy: „Čert vem zlato a dvořanstvo a všecku tu hanbu co mě potkala. Mě už jde o jedno Mařenko, aby se mě v hlavě rozbřesklo...“ Zde pokračuje králova přeměna. Rozhodne se jít mezi lidi a ne jen svým dalekohledem jako dříve. Zjistil, že to nestačí. Musí se ptát a bavit se s lidmi.

Ve vesničce zjistí, že i lid prostý ho opouští. Je bezradný. Pomoci mu může už jen babička s Maruškou. Babička tedy znovu vyruší Marušku z návštěvy u rybáře. Aby zachránila tatínka, potřebuje plnou slánku. Slánku Maruška poctivě předá tatínkovi. Protože král nechtěl sůl jen pro sebe, ale hlavně pro lidi, tak se stala slánka bezednou.

Jen co Maruška předá slánku, odchází zase za rybářem. To ale král neví a vydává se ji hledat do lesa. Zde se poprvé setkává s babičkou. Ptá se jí, jestli neviděla v lese jeho dceru. Babička si ze špatného krále udělá srandu a znovu se u něj projeví

jeho pýcha. Stoupne do mokřiny a ta ho začne pohlcovat. V tu chvíli je dokončen proces přeměny: „...jednou tady bude cedule, v tomto bahně zahynul král, který špatně panoval. Licoměrně živil, upřímně vyháněl. Sám si říkal Král Já I., že já je poslední to nevěděl...“ V tu chvíli najde pevnou půdu pod nohama a začne stoupat zase na pevnou zem. Babička mu poté poradí, kde má hledat Marušku.

Se svítáním, špinavý a nastydlý král přichází k rybárně. Zde ho vítá jeho nejmladší dcera v objetí rybáře. Král je trochu uražený, protože si Maruška našla ženicha a nic mu neřekla. Nakonec, ale přiznává, že si vybrala dobře. „Koruna mu bude slušet.“ oznamuje Marušce a svému budoucímu zet'ovi. Maruška i rybář korunu odmítají. Co si nadrobil, musí také uklidit a měl by se oženit. To mu radí. On jen souhlasí. O ruku požádá odvážnou ženu a vdovu, kterou vidí skrz okno prát prádlo.

Nekonají se tedy nakonec jen tři svatby, ale dokonce čtyři. Drahomíra se zahradníkem, Zpěvanka s dudákem, Maruška s rybářem a král si bere odvážnou ženu, která se postavila za prostý lid. Protože si každý z královské rodiny bere někoho z lidu, tak i na svatbu nepřibíhají dvořané, ale obyčejní lidé. Poslední dialog probíhá mezi králem a jeho královnou. Královna, vdova: „...jestli už věříš, že je sůl nad zlato?“ Král: „Věřím. A jestlipak ty víš, co je víc než sůl?“ Královna, vdova: „To ví přece každý - láska!“

Král a vše zlé a špatné co v zemi bylo, je napraveno. Babička, která přišla na začátku pohádky, může odejít se slovy: „Láska je solí života.“

6.4 KOMPARACE POPISOVANÝCH POHÁDEK

Popisované pohádky jsou v časové ose rozmístěny v průběhu zkoumaného desetiletí, 1950-1960. Nejvíce prvků propagandy nalezneme dle mého názoru v pohádce Pyšná princezna. V této pohádce je propaganda i nejméně skrytá a rozdíly mezi „správným státem“ od „špatného státu“ jsou v pohádce přímo zdůrazňovány. V pohádkách natočených později jsou prvky propagandy více skryté a nejsou tolik patrné. Tento jev souvisí s politickým klimatem, které se v průběhu padesátých let velmi pozvolna, ale přece jen uvolňovalo, i když jen v rámci tuhého komunistického režimu. Odlišnost dvou starších pohádek od třetí může být způsobena i režii. Jak

Pyšnou princeznu, tak Byl jednou jeden král režíroval Bořivoj Zeman. Proto se zde vyskytují podobné motivy propagandy.

Ve všech pohádkách je kladen důraz na lid. Ten je vždy moudřejší a chytřejší než panovníci. Když už je panovník brán za hrdinu musí splňovat určitá kritéria. Příkladem je král Miroslav z pohádky Pyšná princezna, princezna Lada z Princezny se zlatou hvězdou a Maruška z pohádky Byl jednou jeden král.

Král Miroslav navštěvuje své poddané a zpívá si s nimi má tedy rysy „lidového“ vládce. Postava krále Miroslava je ve stejné poloze jako vševědoucí vůdci komunistické strany. Král Miroslav i zahradníci a dokonce se jen proto, aby napravil princeznu, vzdá svého postavení a stává se z něj na nějaký čas zahradník na plný úvazek v jiném království. Princezna Lada se také sama stará o zahradu a proto, aby se zbavila nápadníka, který není podle jejich představ a nezastává ty správné ideály pro vládu proletariátu. Lada také odchází do cizí země, kde však nechce někoho napravit, ale pokouší se jen schovat. Na zámku prince Radovana začne pracovat v kuchyni. Maruška jako jediná nejde do jiné země. Odchází mezi lid, když je vyhnána ze zámku. Také ona je jediná ze třech sester, která je obyčejná. Od počátku pohádky pracuje v kuchyni a splývá s prostými lidmi. Kladné postavy jsou v uvedených pohádkách vždy vyobrazeny jako lidoví vůdci, ženy a muži „z lidu“ a vládnou ve shodě s vůlí lidu nikoli z důvodu svého šlechtického původu.

Další podobnost pohádek je v zesměšňování šlechty. V každé pohádce je buď pyšný král, nebo král, který je ovládán svými poradci. Šlechta nikdy nemůže vládnout díky svým schopnostem. Taková situace by zcela odporovala komunistickému názoru. V Pyšné princezně je kontrast asi největší. Už v rozdílnosti zemí krále Miroslava a Půlnočního království. Zde je král, který by nebyl špatný, kdyby za něj nevládli jeho rádcové. Ti pustoší zemi, vymýšlejí nové daně, a jak by nejlépe okradli lid a krále. Král je zde vyobrazován jako hloupý. Král z pohádky Byl jednou jeden král je pyšný, vrtošivý a zajímá se jen o sebe. Už podle toho, že si nechává říkat Král Já I. a království se jmenuje Moje království, naznačuje, že je tu něco špatně. Velice směšně je v pohádce vyobrazena i šlechta, která je stavěna do polohy šašků, kteří pochlebují králi, jen aby zůstali jeho dvořany a mohli se přiživovat na královském dvoře. V princezně se zlatou hvězdou je král a otec Lady až příliš hodný, ale trochu materialistický. Za hlupáka,

kterého zesměšní chytrý Radovan, je zde král Kazisvět VI. Ze začátku působící velice sebejistě a na konci prchá. On je oblečen do brnění a stojí za ním celá armáda a jeho soupeř je v normálním oblečení a žádné vojáky v záloze nemá.

V pohádkách je také shodná jedna osoba, která buď dopomáhá v proměně krále a pyšné princezny, nebo pomáhá a radí Ladě. Vždy je tu jedna starší babička. Je moudrá a i když to nemusí být hned na první pohled vidět, je to velice klíčová osoba. Kdyby stará chůva neřekla Miroslavovi o písni, kterou má naučit Krasomilu skromnosti a zbavit ji její pyšné povahy, nebyl by proces tak snadný a možná by se ani blíže k princezně nedostal. Ladě zase pomohla její chůva. Díky myšimu kožíšku oklamala strážce. Na konci také pomohla princovi Radovanovi, když mu řekla jaký je Kazisvět zbabělec. Babička kořenářka, z pohádky Byl jednou jeden král, pomáhá Marušce. Nechá ji ve své chaloupce, když ji otec vyžene, natrhá jí kouzelné bylinky a nakonec dostane Maruška bezednou slánku.

Největší kontrasty mezi dobrem a zlem jsou v Pyšné princezně a v Princezně se zlatou hvězdou. Zde je zlo zhmotněno. V Pyšné princezně jsou to rádci a jejich příkazy. Králem Kazisvětem VI. bylo zlo zhmotněno v Princezně se zlatou hvězdou. Kazisvět a jeho chuť vládnout a rozkazovat všem. V této pohádce je navíc zdůrazněn i motiv lidového husitského vojska. Husitské vojsko bylo, jak je známo, v době komunismu v rámci oficiální vojenské doktríny prezentováno jako předobraz současné lidové armády. U pohádky Byl jednou jeden král není zlo až tak patrné. Král je nakonec hodný a moudrý. Jeho dvě starší dcery nakonec také zjistí co je správné.

Pohádky Bořivoje Zemana končí svatbou, na které se tančí a radují se normální lidé, dělníci. V Princezně se zlatou hvězdou je svatební hostina komornější. U stolu sedí kromě krále, Lady a Radovana, jen šlechta. Jak v Pyšné princezně, tak v Byl jednou jeden král je více kladen důraz na pracující lid a nutnost rovnosti ve společné práci bez vykořisťování. V Pyšné princezně je ještě v zemi krále Miroslava i spokojený a prospěvující lid.

Největší množství politické propagandy je patrné v pohádkách Bořivoje Zemana. U Pyšné princezny je razantní rozdíl mezi vládou Miroslava, zde vládne proletariát, a vládou v Půlnočním království, kde vládou samozvaní, zkorumpovaní rádci, kteří spoustou daní vykořisťují obyčejný lid, ukazuje co je dobré, Miroslavova

země se zpěvem a králem zahradníkem, a co je zlé, vlada rádoby šlechty, která je bohatší na úkor pracujícího lidu.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo přiblížit vývoj propagandy a její formy zejména v první polovině 20. století a v období utužování komunistického režimu v Československu, tedy v 50. letech. Rozborem vybraných filmových pohádek jsem chtěla ukázat propagandistické působení režimu ve všech oblastech společnosti.

Z práce je patrné, že i v pohádkách pro děti se komunistická propaganda projevovala velmi intenzivně. Působení v oblasti pořadů a filmů pro děti bylo z pohledu režimu logické. Byl to snadný způsob jak utvářet „správný“ komunistický náhled na svět již od dětského věku. I pomocí pohádek se již od počátku vytvářel názor dětí a mladých lidí na jednotlivé společenské vrstvy a společenské jevy. Ačkoli to nebylo v pohádkách řečeno výslovně, byla vždy zcela zřejmá prohnilost, zkaženost a degenerace „buržoazních“ vrstev a šlechty. Zejména v 50. letech byla komunistická propaganda téměř neskrytá a zcela zřetelně označovala nepřátele režimu a lidového zřízení. V tomto období byla komunistická propaganda srovnatelná s propagandou nacistickou. KSČ v tomto směru možná nacistickou propagandu i předčila.

Z mé práce je tedy patrné všeprostupující působení propagandy Komunistické strany Československa a tehdejšího komunistického vedení státu. Z jednotlivých prvků propagandy v pohádkách, které jsem ve své práci zmínila, vyplývají výše uvedené skutečnosti.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BORDWELL, D., THOMPSON, K. Dějiny filmu: Přehled světové kinematografie, 1.vyd, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, ISBN 978-80-7331-091-2

BROD, T. Osudný omyl Edvarda Beneše 1939 – 1948 Československá cesta do sovětského područí, 1.vyd. Praha: Magnet-Press, 1991, ISBN 80-900751-1-8

CHALOUPKA, O., VORÁČEK, J. Kontury české literatury pro děti a mládež: od začátků 19. století po současnost. 2. vyd. Praha: Albatros, 1984. ISBN 13-786-84

PROPP, V. J. Morfologie Pohádky a jiné studie, 2.vyd. Jinočany: H&H, 2008, ISBN 978-80-7319-085-9

PTÁČEK, L., ŠÍDLÁKOVÁ, J. Panorama českého filmu, 1.vyd. Olomouc: Rubico, 2000, ISBN – 80-85839-54-7

REICHEL, P. Svůdný klam třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu, 1.vyd, Praha: Argo, 2004, ISBN 807-20-3604

RICHTER, L. Pohádka...a divadlo, 1. vyd. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, ISBN 80-902975-2-8

VERNER, P. Propaganda a manipulace, 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2011, ISBN 978-80-7452-015-0

WRÓBEL, A. Výchova a manipulace, 1.vyd. Praha: IMPULS Publisher, 2008, přeložil Filip Koky, ISBN 978-83-7308-600-5

Seznam použitých zahraničních zdrojů

JOWETT, G., S., O'DONNELL V. Propaganda and Persuasion, 5.vyd. California: Thousand Oaks, ISBN 978-1-4129-7782-1

TAYLOR, P. M. Munitions of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era, 3. vyd. Manchester: Manchester University Press, 2003, ISBN 0-7190-6767-7

Seznam použitých internetových zdrojů

Balet [online]. Dostupné z: cs.wikipedia.org/wiki/Balet

HOMO, E. Bitva Krymské války u Balaklavy, [online]. [cit. 2013-04-23]. Dostupné z: www.rozhlas.cz/brno/avizoprogram/_zprava/138733

HONSOVÁ, K., Propaganda představení fenoménu [online]. [cit. 2013-05-16]. Dostupné z: www.moderni-dejiny.cz/clanek/propaganda-predstaveni-fenomenu/

IZI, Jak ovládnout masy: filmová škola nabízí i díla nacistické propagandy [online]. [cit. 2013-07-30]. Dostupné z: www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-brno/kultura/236385-jak-ovladnout-masy-filmova-skola-nabizi-i-dila-nacisticke-propagandy/

KÁRNÍK, Z., RUPNIK J., KOCIÁN, J. Když byli komunisté v opozici [online]. [cit. 2011-05-09] Dostupné z: www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/211452801400018/

KOPAL, P. Film a historie – Propaganda O zkoumání fenoménu, který otrásl (otrásá) světem [online]. Dostupné z: www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1501/123-129.pdf

MAHDAL, M. Milada Horáková a tzv. záškodnické spiknutí v propagandistické knize „Žoldnéři války“ [online]. [cit. 2013-08-05] Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/milada-horakova-a-tzv-zaskodnicke-spiknuti-v-propagandisticke-knize-zoldneri-valky/>

MCGRATH, A., E. Dějiny křesťanství – úvod, Londýn: Volvox globator, 2006, ISBN 978-80-7511-083-1 (pdf), s. 21-25. Dostupné z: https://www.palmknihy.cz/downloadable/download/linkSample/link_id/45940/

ŠIMÍČEK, P. Rok po roce 1950-1954 v Československu – prezentace [online]. [cit. 2013-08-31] Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/rok-po-roce-1950-1954-v-ceskoslovensku-prezentace/>

ŠIMÍČEK, P. Rok po roce 1955 – 1959 v Československu – prezentace [online]. [cit. 2013-08-31] Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/rok-po-roce-1955-1959-v-ceskoslovensku-prezentace/>

YVOSCH, Animismus [online]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/animizmus-animismus>

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ A TABULEK

Seznam obrázků

Obrázek 1 Sacra Congregatio de Propaganda Fide	10
Obrázek 2 Adolf Hitler v přímých prezidentských volbách	18
Obrázek 3 The red iceberg comic.....	20
Obrázek 4 Proticírkevní propaganda v době komunismu	22
Obrázek 5 Leni Riefenstahl a Heinrich Himmler při natáčení triumfu vůle.....	27
Obrázek 6 Pyšná princezna a král Miroslav	38
Obrázek 7 Princezna se zlatou hvězdou	44
Obrázek 8 Byl jednou jeden král.....	48

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Kateřina Horáková

Obor: Sociální a mediální komunikace

Forma studia: Prezenční

Název práce: Propaganda v českých filmových pohádkách od roku 1950 do roku 1960

Rok: 2016

Počet stran textu bez příloh: 50 stran

Celkový počet stran příloh: 0 stran

Počet titulů českých použitých zdrojů: 9

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 2

Počet internetových zdrojů: 11

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Šindar